

Gravlev Træk af byens historie

af Aksel Rousing

**Det Historiske Udgiverværksted
I Grenaa 2003**

Indhold

Forord

I. Landskabet

Istid
Spor af mennesker
De gamle veje
Skove
Åen
Bækken
Stubbe Sø
Jevs Sø
Sandflugt

II. Byen

Navn og alder
Lange Jens
Byen i 1600-tallet
Byens gårde 1688, bykort
Gravlev 1795, bykort
Gravlev 1845, bykort
Byens huse 1845, bykort
Stubbesøvej 21
Gravlev Bygade 1
Gravlev Bygade 2
Gravlev Bygade 6
Agertoften 3
Agertoften 5
Agertoften 9
Agertoften 11
Agerlandsvej 4
Agerlandsvej 3
Agerlandsvej 1
Ved Fredskoven 1

Ved Fredskoven 2
Stubbesøvej 15
Stubbesøvej 13 og 20
Forsvundne huse uden for byen
Nuværende huse uden for byen
bygget før 1920
Brugsen
Stationen
Kirken
Skolen
Smedjen
Misrøgt af gårde
Folketælling 1787
Gårdbrand 1804
Gårdbrand 1838

III. Byens jord

Udskiftning generelt
Bymarkens udskiftning
Udskiftning 1795, markkort
Marknavne 1688, markkort
Marknavne 1795, markkort
Marknavne, nyere, markkort

IV. Nyere tid

Nye fællesskaber
Udvikling

Forord

Anno 1713 blev karlen Rasmus Rasmussen og pigen Marie Willumsdatter, tjenende på Søholt, både trolovede og gift i Fuglslev Kirke.

Hvem de ellers var, ved jeg ikke, da kirkebogen dengang kun var få år gammel, og den nævner ikke andet om parret. Men jeg ved dog, at de overtog en af Skærsøs fæstegårde i Gravlev, nuværende Agertoften 3. Jeg ved også, at de blev mine tip-tip-tip-tip-oldeforældre, og netop af den grund er de blevet både årsag og indledning til denne bog.

Her, næsten 300 år senere, har jeg, som ottende generation, søgt at samle oplysninger om Gravlev, hvor mine mange slægtled har haft deres liv og udkomme ved at dyrke jorden.

Men, kære læser, bliv nu ikke skuffet, når du opdager, at bogen ikke er en slægtsbog over min egen slægt eller de andre gamle slægter i byen. Det er byens historie, med et langt blik tilbage og frem til 1970, jeg gerne vil give videre til læserne. Skulle slægtsforholdene også belyses, ville det blive uoverskueligt. Dog rummer bogen så mange personoplysninger, at den måske kan være en hjælp for dem, der vil forske videre i egen slægt.

Nogen vil nok hævde, at en del af det, jeg har skrevet, vidste de i forvejen. Ja heldigvis, men også de vidende er borte en dag, måske endda inden de fik nedskrevet noget af deres viden.

Jeg vil her takke de mange, der har hjulpet mig med oplysninger, papirer og billeder. Tak til Det Historiske Udgiverværksted i Grenå for hjælp med faglig ekspertise. En særlig tak skal rettes til Erik Bøjstrup, Ålsø, der også er efterkommer af brylluppet 1713. Adgangen til Eriks talrige notater, afskrifter og kopier har været en uvurderlig hjælp, der i høj grad har medvirket til bogens oplysende indhold.

Må jeg hermed ønske god fornøjelse og udbytte af læsningen.

Gravlev, i november 2003

Aksel Rousing

Afsnit I

Landskabet

Istid

Mod slutningen af sidste istid, for omkring 18.000 år siden, skød en isbræ op gennem Kattegat fra sydøst og standsede her på det sydlige Djursland. Fra isranden, den såkaldte stilstandslinie, strømmede smeltevand mod nordvest og dannede det flade land vest for Tirstrup. Få tusinde år senere var isen smeltet bort, men tilbage lå de enorme dynger af sten og grus, som isen havde slæbt med, de dynger, der i dag kaldes Gravlev og Hyllested Bjerger. På sin vej op gennem Kattegat havde isen høvlet store mængder kalksten op fra undergrunden. De blev aflejret i jorden ved Rosmus og Balle, hvor både kalk og grus nu er udnyttet industrielt.

Isen efterlod en meget varieret kystlinie, og fra Jernhatten strakte der sig en lang og fliget fjord helt op til Ørnbjerg Mølle.

Stubbe Sø er nu sidste rest af denne fjord, der må have været et godt sted for jægere og fiskere. Som så mange andre søer er den opstået som et dødishul, dvs. en lavning i terrænet, hvor isen er blevet liggende i længere tid end i det omliggende land.

Isen havde trykket den underliggende jord så meget sammen, at vandstanden i havet ved Djursland dengang var flere meter højere end nu. En landhævning, der begyndte efter istiden, foregår stadig og har ændret både kystlinie og landskab.

Ved en udgravning i gården, Bygaden 1, blev der ca. en meter under terræn fundet fint, hvidt sand fra en gammel søbred med et overliggende lag af tørvejord. Det betyder, at vandet efter istiden har stået i denne højde og er blevet tilgroet med vegetation, for uden vegetation dannes der ikke tørvejord. Også under stuehuset på Gravlev Møllegård lå der et meget højtliggende tørvelag, der var årsag til sætningsskader på huset efter afvandingen af mølledammen.

Efter at bønderne for 6.000 år siden begyndte at rode i jorden, er der sket en stadig udjævning af landskabet, hvor markredskaber og regnskyl ved fælles hjælp har flyttet jord fra de høje til de lavere dele af markerne, ikke mindst traktorerne har fremskyndet denne proces.

Spør af mennesker

Flere steder på Djursland er der fundet spor af mennesker for mere end 10.000 år siden. Det gælder ikke for Gravlev, men med Ertebøllefolkets ankomst omkring 4.500 år før Kristus blev egnen befolket. Som jægere og fiskere slog de sig ned på de sydvendte skrån timer ved den forømtalte fjord. Ad de lange sidegrene til fjorden kunne de sejle langt ind i landet. Helt op til Fuglslev har man fundet deres karakteristiske skiveøkser og tværpile på kanten af den gamle fjordarm. Ertebøllefolket er kendt for sine skaldynger af østers og muslinger. De findes også her langs Havmølleåen, men er nu næsten borte.

Omkring 4.000 år før Kristus begyndte man så småt at rydde skoven for at dyrke jorden. Nu slog man sig ned inde i landet, helst på steder med flad sandjord tæt på ferskvand. Der er mange bopladsspor mellem Gravlev og Fuglslev. Her boede de, men deres gravhøje anlagde de øst for Gravlev, hvor isen havde efterladt sten af passende størrelse. To høje er bevaret, men der har været adskilligt flere i dette område. At man har ryddet skov, fremgår tydeligt af de mange løsfund af knækkede stenøkser. Fund af særligt fine økser, nedlagt i vand, er offergaver til de magter, der kunne give en god høst.

Mærkeligt nok er fundene i Gravlev koncentreret til midten af tredje årtusinde før Kristus. Måske er jorden blevet udpint, så man er flyttet til nye marker. I alt fald er de følgende kulturer, Grubekeramisk kultur (2.800 f. Kr.), Enkeltgravskultur (2.200 f. Kr.), Dolktid (1.800 f. Kr.) og Bronzealder (1.500 f. Kr.) kun svagt repræsenteret.

I de sidste århundreder f. Kr. kom en ny tid til landet, da man lærte at bruge jern. Først som importgods, senere fremstillet her i landet. Nu kom der virkelig liv på stedet. Få hundrede meter nordvest for Gravlev, på bakken vest for vejen mod Fuglslev, opstod en jernalderby af anseelig størrelse. Fundene viser, at den er anlagt omkring år 0 i ældre Romersk Jernalder og har eksisteret på stedet i mindst 300 år. Som nu var gravskikken delt mellem jørdfæstegrave og brandgrave. Begge typer er repræsenteret, nogle er udgravet, andre kun lokaliseret.

Spørgsmålet er, om jernalderbonden flyttede fra bakken med kone og kvæg ned til byens nuværende plads i lavlandet? Det gjorde han næppe, for intet fund peger i den retning. Der er her et totalt slip i viden om stedet helt frem til omkring år 1400.

Heller ikke vikingetiden, der er godt repræsenteret i Fuglslev, har sat sig spor i Gravlev, men det må ikke glemmes, at tidens redskaber af træ og jern er forgængelige i modsætning til redskaber fra stenalderen.

De gamle veje

I Gravlev er flere af de gamle veje nu næsten borte og glemte. Her tænkes ikke på private markveje, men på de fællesveje, som byens folk benyttede i det daglige arbejde.

På højdedraget nord for byen gik den gamle landevej fra Grenaa til Ebeltoft, med status af landevej til omkring 1825. Den blev brat afbrudt af Ebeltoft-Trustrup Jernbanes enorme udgravning i 1899 på tværs af vejen. Selv om den blev ført uden om udgravningen, blev den derefter uden betydning, da den nye vej fra Gravlev til Øksenmølle blev anlagt samtidig.

Det spændende ved den gamle vej er, at den følger højdedraget og går øst/vest gennem jernalderbyen fra omkring år 0. Den må altså have eksisteret allerede dengang, og det understøttes af, at flere jordfæstegrave, dvs. kistebegravelser i modsætning til brandgrave, fra denne periode er anlagt på de højeste punkter langs vejen. Her har fremtrædende beboere fra jernalderbyen udset sig de bedste og mest synlige gravpladser.

En anden vej var møllevejen fra Hyllested til Gravlev Mølle. Fra vejen mod "Hulgaden" syd for Hyllested drejede den mod vest ind gennem "Bjergene", gik nord om "Ærtbjerggård" og videre langs randen af "Birkemose", til den udmundede i Stubbesøvej.

Da Hyllested fik vindmølle i 1868, gik vejen af brug, men blev dog senere benyttet af "Posten" på cykel fra Hyllested til Gravlev. Efter at mejeriet "Hylleslevholm" var bygget i 1893, blev strækningen forbi Birkemose brugt af mælkekusken med hestevogn fra Stubbe.

Fra byen går der stadig vej mod vest gennem "Vesterhede". Nu stopper vejen ved Stubbe Sø, men tidligere fortsatte den øst om søen på den gamle søbred fra før 1875. Den udmundede i Stubbesøvej ved det gamle åløb, der lå cirka 100 meter øst for det nuværende afløb fra søen. Det er den gamle vej til Skærsø, hvor de fleste af bønderne i byen skulle gøre hoveri.

En fjerde vej gik bag om gården Agertoften 3 og videre over "Holmen". Derefter rundt i svinget ved "Krogeg", forbi den gamle danseplads i skoven og over gårdspladsen på Møllegården, hvorefter den endte i Stubbesøvej lidt nord for vejen til "Fælleskæret". Det var den korteste vej til engene, så her trak man med køerne morgen og aften.

Det meste af disse gamle veje er nu pløjet bort eller tilgroet, men brudstykker af dem kan dog stadig findes i terrænet.

Skove

I slutningen af 1700-tallet var Danmarks skovareal efterhånden reduceret til kun at omfatte ca. tre procent af landets samlede areal. Træ var blevet en så stor mangelvare, at tyveri af træ og ulovlig hugst i skovene hørte til dagens uorden, og det var svært at komme til livs.

Ikke alene var skovarealet i bund, men antallet af træer pr. arealenhed var også stærkt reduceret. Denne tilstand havde flere årsager: Svenskekrigene i midten af 1600-tallet var hård ved skovene, og det voksende befolkningstal i byerne i 1700-tallet behøvede stadig mere brænde, men den største synder var nok bøndernes kreaturer, der græssede i skovene og bed hver lille spire af, så snart den viste sig over jorden. På den måde skete der ingen fornyelse af skoven, og man havde ikke kendskab til eller tradition for at plante træer.

Ejerforholdene i datidens skove kunne være komplicerede. En herregård kunne eje jorden, en anden herregård overstanderne (de høje træer), og bønderne brugte underskoven til græsning og stævning, dvs. at hassel og andre mindre træarter brugtes til risgærder og håndredskaber. Efter en sådan stævning (afhugning) kom der mange nye skud fra stubben, der så igen, efter et vist åremål, kunne levere træ af passende tykkelse.

Regeringen indså, at noget måtte gøres hurtigt, og udstedte derfor fredskovsforordningen af 1805, der påbød, at alle skove med overstandere (store træer) skulle bevares som skov i al fremtid, samt at bøndernes kreaturer herefter ikke måtte græsse i skovene. Amterne blev tilsynsførende med disse fredskove.

En skovindberetning fra 1805 fortæller, at Gravlev bymark da rummede tre skove.

Jevshoved skov på 16 tønder land (ca. ni hektar), bøgetræer og megen underskov, Lyngsbækgård ejede overskoven (de høje træer), Skærsø ejede underskoven og grunden, og Gravlev bys beboere benyttede i fællesskab græsningen. Træerne i Jevshoved skov var 1729 ejet af enkemadame Else Christensdatter i Ebeltoft. Hun skødte træerne til sin svigersøn, købmand Jens Jensen Rohde, der 1739 købte Søholt. Nu hørte træerne under Søholt til 1795, da en senere ejer, Georg Christopher Stürup, gik fallit, og Søholt kom på tvangsauktion. Højestbydende på auktionen var kapitein von Hanson til Lyngsbækgård. Han var også, siden 1788, ejer af Rugård. Han solgte ret hurtigt Søholt igen, men beholdt altså træerne i Jevshoved Skov.

Bjergskoven på 25 tønder land (13,7 hektar) bestod af bøg. Både grund og træer ejedes da stadig af Skærsø, skønt to fæstere ved udskiftningen i 1795 fik tildelt den jord, skoven lå på (de blev først selvejere 1808).

Mølleskoven eller Woldsholm på 12 tønder land (6,6 hektar), bestod af bøg. Både grund og træer ejedes af Skærsø, da mølleren her også stadig var fæster (til 1808).

Efter fredskovsforordningens indførelse skulle Gravlevs tre skove være sikret for fremtiden, men det var langt fra tilfældet. 1837 havde amtet opdaget, at en del skov på Gravlev mark var blevet bortryddet, derfor blev et forhør afholdt ved retten i Ebeltoft. Først fremstod sognefoged Rasmus Jensen (matrikel 5) og forklarede, at den række lodder, der lå nord for vejen ved Jevshoved Skov, var købt til selveje i 1808 af bønderne i Gravlev, men at Lyngsbækgård, uden deres anmodning eller opfordring, havde bortskovet den på grunden stående skov i årene 1809-12. Bjergskoven blev for størstedelen bortskovet af Skærsø i årene 1807 og følgende år, og de sidste rester blev solgt til ejeren af jorden, Peder Thygesen (matrikel 4), der imidlertid nu var død.

Mølleskoven var derimod her i 1837 i samme stand som i 1805, og Rasmus Jensen kunne ikke erindre, at nogle borgere i byen ulovligt havde fjernet træ fra skoven i den tid, de havde været

ejere af jorden. Mikkel Knudsen Kysing, Rasmus Rasmussen, Thyge Pedersen, Jens Sørensen og Søren Nielsen, alle af Gravlev, fremstod efter 1. deponent (vidne) og afgav samme forklaring om skovenes bortkomst.

Det fremgår klart af vidneudsagnene, at Lyngsbækgård og Skærsø ulovligt havde bortskovet den nordlige del af Jevshoved Skov og Bjergskoven, efter at den nye skovlov var trådt i kraft. Mere er der næppe sket i sagen, der var trods alt gået næsten 30 år siden rydningen. I dag, 2003, er Mølleskoven stadig intakt, men de to andre bøgeskove er aldrig blevet genrejst.

Nåleskovene har ikke nær så mange år på bagen som de gamle løvskove.

Efter tabet af Sønderjylland i krigen 1864 gik der en folkelig bevægelse af opdyrkning og tilplantning over landet. Denne bevægelse satte også sine spor i Gravlev, hvor de store, sandede arealer i Bjergene mod øst og især Vesterhede mod vest lå hen med lyng og sparsom græsvækst, hvor nogle får med lam hver sommer fik føden. Når man dengang stod på bakken nord for byen og så mod vest, helt til Kalø, var der ingen skove at se. Nu er disse store arealer tilplantet med nåletræ, og bortset fra udskiftningen i 1795 må denne tilplantning være den største forandring i byen i de sidste 300 år.

Før skovrejsningen i begyndelsen af 1900-tallet fandtes der ikke nåletræer på egnen. De ældste brandforsikringer fra omkring år 1800 beskriver altid gårdene med ege-undertømmer (bindingsværk) og fyrre-overtømmer (bjælker, spær og lægter). Tømmer til fæstegårdene blev i reglen leveret af herregården, så fyrretræet må antagelig være importeret, måske fra Norge, som dengang hørte under Danmark.

Tilplantningen kom lidt sent i gang i Gravlev. Først omkring år 1900 blev de første nåletræer plantet på bakken nord for byen. I begyndelsen plantede man bjergfyr og rødgran, idet man ikke mente, at andet kunne gro i sandet. Ret hurtigt blev skovfyr dog det dominerende træ på den ringeste jord, mens rødgran stadig plantedes i de lidt bedre lavninger. Nu er bjergfyr for længst borte, men også rødgran forsvinder. Den er for langsomt voksende og har anlæg for råd i stammen. Den bliver afløst af en ædelgran, *Abies Grandis*, der har de egenskaber, rødgranen mangler. Med i billedet hører også østrigsk fyr, den er vindstærk og har lang levetid.

De nye skove har forbedret klimaet og givet gode betingelser for mennesker og dyr. De vil fremover være et godt aktiv for byen i takt med landbrugets aftagende betydning.

Åen

Havmølleåen afvander Stubbe Sø og dens tilgrænsende engdrag, der alt sammen var en del af stenalderhavets vidt forgrenede fjordsystem. Ved udløbet i havet ligger den gamle vandmølle, Havmøllen, der i 1600-tallet hed Ørsø Mølle, mens åen kaldtes Stub Å. På et ukendt tidspunkt byggede man Sømøllen ved det nuværende Søholt. Måske var det for at skelne mellem de to vandmøller ved havet og søen, at møllen ved havet i folkemunde fik ændret sit oprindelige navn til Havmøllen, som så i tidens løb er blevet det officielle navn på både møllen og åen.

Det må formodes, at der tidligere har været en vis pramfart på åen. Måske også en sammenhæng med de tre årlige markeder i Fuglslev, idet der med metaldetektor er fundet over 500 mønter på marken ved åens udløb ved Havmøllen. De spænder i tid fra 1250-1650, og arkæologiske udgravninger ved åen afdækkede flere såkaldte handelsboder. Der har altså været en landingsplads og vel også en handelsplads ved udløbet med forbindelse ad åen ind i landet. Udskiftningskortet fra 1795 viser, at åen tidligere var meget slynget på de første kilometer fra udløbet i søen.

Havmøllen havde opstemningsret til åvandet, og det gav problemer med oversvømmelser i de tilgrænsende enge. Efter klager fra mange lodsejere blev der i 1852 lavet et bedre regulativ med to oprensninger af åen hver sommer, men i 1868 var det igen galt med oversvømmelser, og man diskuterede da blandt andet at købe opstemningsretten af Havmøllen, så mølleriet kunne nedlægges og vandet løbe uhindret i havet. Møllejer la Cour forlangte 25.000 rigsdaler for denne ret, og det fandt man var for meget, så opstemningen fortsatte.

1875 var man igen i forhandling med Havmøllen, og her enedes man om at stoppe mølleriet den 1. september mod en erstatning på 36.000 kroner (kroner og ører var da indført). Det forekommer at være en stor erstatning, når man betænker, at smeden i Gravlev samtidig skulle have 166 ører for 10 timers arbejde. Han skulle altså arbejde 365 dage om året i 10 timer i 59,4 år for at tjene det samme beløb med sine hænder.

I 1876 blev åen kraftigt uddybet og rettet ud. Det store sving i engene blev rettet ud, og åen fik her et helt nyt og lige løb, så bønderne i Holme nu fik jord på nordsiden af åen. Det havde de aldrig haft før, da åen var sogneskel mellem Fuglslev og Dråby sogne. Udløbet fra søen blev flyttet ca. 100 meter mod vest, hvor en ny bro blev bygget. Uddybningen bevirkede også, at vandstanden i søen blev sænket 80-90 centimeter, og de store enge blev langt mere dyrkningssikre. Nu kunne man hvert år hente store mængder hø fra de før så vandlidende arealer.

I dag, 2003, er de udtørrede arealer sunket så meget sammen, at dele af dem igen er blevet vandlidende og derfor henligger som brakareal.

Bækken

Stokbækken nord for Gravlev var oprindeligt et naturligt afløb fra Lunds Mose, der i stenalderen var en sø. Ved overløb søgte vandet over de laveste dele af omgivelserne (på matrikel 7) og dannede her en rende i jorden, som så blev bestemmende for vanddybden i søen. Noget tyder på, at jernalderbønderne fra byen på bakken nordvest for Gravlev allerede for et par tusind år siden uddybede renden, for at få mere græs omkring søen. Lunds Mose betyder mosen ved lunden (lille skov), men det er næppe det oprindelige navn, idet et dokument fra kirken i 1690 kalder området Fuglsø.

Fuglsø må i yngre stenalder, omkring 3.500 før Kristus, have været et godt og yndet sted at bo. På arealerne omkring søen er der fundet talrige, knækkede stenøkser, der vidner om fældning af skoven på stedet, men også fund af usædvanligt store, ubrugte stenøkser, nedlagt i søen. De må være offergaver til den gud, der skulle give en god høst på jorden, hvor skoven var blevet fældet. Fund af småredskaber af sten som skiveskrabere og lignende fortæller, at der må have været en fast bosættelse i området. Ved tørvegravning i mosen på matrikel 6 blev der fundet en samlet dyngge hjortegevirer og skjoldet fra en sumpskildpadde – det hele blev desværre blot smidt tilbage i mosen igen.

Langt senere, omkring år 0, overtog jernalderbonden de samme arealer og bjærgede sit hø på engene omkring søen, efter at han nu med en le af jern havde slået græsset. Mange fund af de sten, han brugte som underlag, når han hamrede æggen på leen ud for både at skærpe og hærde den, viser, at leen af jern har været i brug i området. Redskaber af jern må have givet datidens landbrug en fremgang, der kan sammenlignes med nutidens overgang til traktor.

I midten af 1800-tallet havde man problemer med vandstanden i Hyllested Mose. Derfor forlængede man Stokbækken mod øst i en dyb, gravet rende i skellet mellem Gravlev og Fuglslev bymarker, så vandet fra mosen kunne løbe mod sydvest til Stubbe Sø. Over Hyllested jord har der også været en dyb rende, der senere blev rørlagt. Denne rørledning blev 1949 afløst af en større og især dybereliggende, rørledning til afvanding af mosen. Også i den tidligere rende over matrikel 7 i Gravlev blev rørledningen sænket.

I dag, 2003, slynger bækken sig stadig i sit løb gennem Vesterhede på vej mod Stubbe Sø, der i ældre stenalder, omkring 4.500 før Kristus, var en fjord med så høj vandstand, at Ertebøllefolket kunne sejle op ad bækkens nedre løb og der miste de økser og pilespidser, der tid til anden bliver fundet ved bredden af bækken.

Stubbe Sø

Det er i dag nok ukendt for de fleste, at Gravlev Bymark tidligere grænsede til to søer, Stubbe Sø mod vest og Jevs Sø mod øst. Mens Stubbe Sø stadig er intakt, er Jevs Sø udtørret og består nu af engene mellem Jevs Skov i syd og Ørbækholm i nord.

Stubbe Sø har tilsyneladende aldrig spillet nogen større rolle i dagliglivet i Gravlev. Gennem tiderne har byens kreaturer selvfølgelig drukket af vandet, men hverken overlevering eller papirer fortæller om nævneværdigt fiskeri, udført af byens beboere.

På eet punkt har søen dog gennem århundreder haft stor betydning – den leverede de tagrør, som alle bygninger i byen var tækket med. Når tagrørene var høstet på isen om vinteren, havde man et godt lager til eget brug, og tagrør blev der også handlet med. Som så mange andre ting i byen var rørskæret i søen fælles for beboerne. Måske har det givet kontroverser, for den 18. juni 1833 oprettede man et siv- og rørskæringslaug for Stubbe Sø og Jevs Sø, hvor hver gård i byen fik tildelt en part af rørskæret i Stubbe Sø i den del af søen, der grænsede til byens jorder. Samtidig anlagdes et vejspor på nordsiden af søen, så hver gård frit kunne komme til dens nu tilhørende rørskær, men vejen måtte kun bruges i forbindelse med tagrørene.

Hvor længe denne partsdeling af rørskæret fungerede i praksis, er ukendt. Måske stoppede det i 1876, da den store vandstandssænkning i søen dette år må have ændret meget på bevoksningen af tagrør. Tagrør gror ikke på dybere vand end en meter, så med en sænkning af vandspejlet på ca. 80 centimeter, stod det meste af rørskæret pludseligt på tørt land, og det må have taget adskillige år, før tagrørene igen havde bredt sig ud i søen, tilpasset den nye, reducerede vanddybde.

Overleveringen vil vide, at da man i 1876 sænkede vandstanden i søen, overvejedes det også, om man skulle udtørre hele søen ved hjælp af pumper. Det var på samme tid som Kolindsunds udtørring, men i modsætning til Kolindsund blev søbunden i Stubbe Sø vurderet til at være for ringe til udtørring. Der var for meget sand og for lidt dyndjord, og det blev søens redning.

Tiderne har ændret sig meget siden da. I dag, 2003, ligger søen heldigvis stadig som en naturperle mellem bakker i syd og skove i nord. En naturperle, som ingen nu ville drømme om at tørlægge.

Jevs Sø

Jevs Sø var i stenalderen, for 6.000 år siden, den inderste, dybe ende af en fjordarm, der igen var en del af det større fjordsystem, som Stubbe Sø også var en del af. Ved grøftegravning i den tidligere Jevs Sø er der fundet østersskaller, der viser, at østers har kunnet leve her helt inde i bunden af fjordarmen.

Søen lå i sogneskellet mellem Fuglslev og Hyllested sogne. I 1600-tallet beretter Rugård om et godt fiskeri i søen, men om Gravlevs beboere også har fisket her, er ukendt. Det vides heller ikke, om det siv- og rørskæringslaug, der også omfattede Jevs Sø, har fungeret her i praksis. I det hele taget er oplysninger og papirer vedrørende Gravlevs del af søen lig nul.

Man må på et ukendt tidspunkt have foretaget en første afvanding af søen. Ørbækken, der afvander Møgelmosen nordøst for søen, løb ud i Jevs Sø, og bækkenes videre løb mod syd til Havmølleåen blev på det tidspunkt uddybet med en gravet rende langs sogneskellet. Hvor meget vand man fik ud af søen ad den vej, er svært at vurdere, men da åen blev uddybet i 1876, blev Ørbækkenes løb ændret og ført mod vest i den nye, såkaldte Hovedgrøft gennem Gravlev enge til dens udløb i åen. Så var Jevs Sø udtørret og omdannet til eng, bortset fra et areal, hvor man gravede tørv helt op til slutningen af 2. Verdenskrig.

Der knytter sig nogle ubesvarede spørgsmål til området omkring Jevs Sø. Hed søen tidligere Ørsø, da Havmøllen hed Ørsø Mølle? Eller er det snarere den store eng mellem Holmegård og Jevs Skov, der har haft dette navn, da denne eng ligger tættere på Ørsø Mølle?

Over den gamle fjordarms smalleste sted, sydøst for Tangelund, ligger der en lav dæmning, fyldt med store sten. Det er ikke et skeldige, så den må have haft en anden funktion. Er det en dæmning, der bevirkede, at man kunne holde en højere og mere kontrolleret vandstand i Jevs Sø?

Der er over en forhøjning i terrænet lavet en bred gennemgravning langs sogneskellet, der kan betyde, at man her har kunnet trække skibe igennem.

Og hvorfor hed de nærmeste bakker i Hyllested Bjerge Østre- Vestre- og Mellemste Skibsbjerg?

Lægges disse spørgsmål sammen med vikingetidsarkæologers erfaring fra lignende lokaliteter andre steder i landet, får man som facit, at Jevs Sø (eller måske Møgelmosen) *kan* have fungeret som basishavn for et antal skibe, når de ikke var på togt. I 1000-årene havde landet en ledingsflåde på anslået 700 skibe, og landet var delt op i områder (Skipæn), der hver skulle stille med et skib med tilhørende udrustning og mandskab.

Med Djurslands placering midt i Kattegat kunne det være et godt udgangspunkt for at komme hurtigt til havs med et eller flere skibe samtidig med, at de lå godt beskyttet i det lukkede farvand.

Fremtidige arkæologiske undersøgelser kan forhåbentlig bekræfte teorierne, men indtil da er det hele kun spændende gætteri.

Sandflugt

Adskillige landsbyer på Djursland har tidligere været plaget af sandflugt. Af indberetninger fra lensmænd og præster ses det, at allerede i 1500-tallet var sandflugt en realitet flere steder. Den blev med tiden meget udbredt, og i slutningen af 1700-tallet var det blevet så slemt, at staten greb ind med både love og penge for at standse denne ødelæggelse af landbrugsjorden.

Der var flere årsager til sandflugten. Skovarealet var da nede på omkring fire procent af landets samlede areal, og landbrugets driftsform med fritgående kreaturer overalt efter høst var også medvirkende.

Datidens sandflugt var aktiv hele året. Så snart det blæste lidt, føg sandet til stadighed og dækkede ikke blot markerne, men føg også ind i de huse, der lå i vindretningen (Fuglslev). Flyvesand opfører sig som sne. Der dannes driver med en stejl bagkant, hvor vinden hvirvler rundt og sætter sandet i stadig rotation med stadig større driver til følge.

Den 19. september 1792 kom ”Forordning angående sandflugtens dæmpning i Danmark”. Hvert amt med sandflugt skulle oprette en sandflugtskommission, der igen skulle ansætte opsynsmænd med et distrikt, hvor de skulle føre tilsyn med de arbejder, der nu skulle iværksættes for at dæmpe sandflugten.

De stejle kanter på klitterne skulle først udjævnes, og derefter blev arealet dækket med tørvedynd eller andet materiale for at holde på sandet. Til slut blev der sået klitvækster, og arealet blev indhegnet for at forhindre kreaturerne i at træde det hele op igen.

Også Gravlev havde sandflugt, og i skoven vest for byen ses endnu rester af de tidligere klitter. Bønderne var her som alle andre steder stærkt utilfredse med dette nye hoveri, hvor de skulle møde med heste og vogne og tilhørende mandskab. De påstod, at arbejdet med dæmpningen skadede byen mere end sandflugten, men da Gravlev i forvejen havde klaget over sandflugt (for at få en nedsættelse af hartkornet), måtte de affinde sig med dette påtvungne arbejde.

I 1795 var Gravlevs sandflugt på to hektar, hvorfra det føg fire steder. En mængde tørvedynd blev kørt på, men da bønderne kun havde ”usle bæster”, tog det lang tid. I første omgang blev kanterne ikke gravet ned, så derfor var det store arbejde delvist spildt og måtte gøres om allerede i 1802. Hegningen af arealet i ”Vesterhede” må også have været for dårlig, for nogle år senere havde kreaturerne trådt sandet op, og arbejdet måtte igen gøres om med 450 læs tørvedynd.

20 år derefter blev arealet erklæret fri for sandflugt, men selv nu kan sandet fyge over markerne en forårsdag med hård vind over harvet og nytilsæt jord.

Afsnit II

Byen

Navn og alder

Mange landsbyer har op gennem tiden haft vidt forskellig stave- og udtalemåde af byens navn. Her er Gravlev ingen undtagelse: 1416 Gralodt, 1424 Groweløt, 1430 Groæløt, 1461 Growløff, 1552 Grossløf, 1555 Groulød, senere Grafleff, Grouløf, Groule, der er den stadig brugte dialekt i byen, og først for ca. 100 år siden blev den nuværende stavemåde slået fast.

Stednavneforskerne er i tvivl om navnets betydning, dog mener man, at forleddet må være kvindenavnet Gro. Efterleddet –lev betyder arvegods, noget der er efterladt. Altså Gros arvelod. Men de tidligste former for navnet kan også betyde noget med rydning eller græsgang.

Byer med endelsen –lev hører til de ældste i landet og går helt tilbage til folkevandringstiden, dvs. femte-sjette århundrede efter Kristus. Gravlev er dog næppe en ”ægte” –lev by, for disse meget gamle byer ligger altid godt placeret i terrænet.

En sådan god beliggenhed passer slet ikke for Gravlev. Mod syd var der meget sumpede enge, mod øst stejle og stenede bakker, mod vest en mager sandjord, og kun mod nordvest og nord var der egnet jord til dyrkning.

Hvis byens navn har forbindelse til engdragene mod syd, er dens placering mere forståelig. Man kan da forestille sig, at en udnyttelse af græsningsmulighederne her kan være begyndelsen til byen.

Vi må altså i dag erkende, at byens navn og alder er usikker, men den må formodes at være yngre end nabobyerne Fuglslev og Hyllested, der begge er kirkebyer med en bedre placering for at dyrke jorden omkring byerne.

Lange Jens

Jens Ovesen var tipoldebarn af Marsk Stig og søn af Ove Stigsen på Bjørnholm (det nuværende Høegholm). I januar 1358 blev Ove Stigsen sammen med Niels Bugge fra Hald dræbt af nogle fiskere i Middelfart, mens de ventede på sejlejlighed over Lillebælt. De havde, som repræsentanter for den jyske adel, været til et stormfuldt møde med kongen om adelens rettigheder. Kongen blev selvfølgelig beskyldt for at være bagmand for drabene og måske ikke helt ubegrundet, for senere skænkede han en alterkalk til Tirstrup kirke. Det kunne ligne dårlig samvittighed.

Jens Ovesen er den første, navngivne person med tilknytning til Gravlev, idet han i 1430 ved en gårdhandel i Rimsø (han var gift med "sorte" Jens Lagesens datter fra Swotstorp, nu Sostrup) blev kaldt "Langæ Jessæ Ovissøn af Groælt", men hvad "af Groælt" dækker over, vides ikke. Jens Ovesens bror, Anders Ovesen, der ejede Bjørnholm, døde barnløs. Hans enke, Else Krognos, giftede sig igen i 1425 med Otto Nielsen Rosenkrans fra Hevringholm. Hermed var den stærke Hvideslægt ude af Bjørnholm, men nu afløst af den lige så stærke Rosenkransslægt.

Gravlevs forbindelse til Bjørnholm ses igen i begyndelsen af 1500-tallet, da Mette Eriksdatter Rosenkrans overtager Skærsø som mødrearv. I denne arvesag nævnes også Gravlev Mølle.

At Gravlev havde forbindelse til Bjørnholm er vel naturligt nok, for kongen havde pantsat hele det sydlige Djursland med Hasnæs og Ebeltøft til Otto Nielsen Rosenkrans for et lån, han havde ydet kongen.

Med Mette Eriksdatters arv blev Skærsø langt den største lodsejer i byen, en position, der forblev uændret helt frem til 1808, da Skærsøs gårde i Gravlev blev købt til selveje af de bønder, der hidtil havde været fæstere af gårdene.

Byen i 1600-tallet

Efter enevældens indførelse i 1660 besluttede kongen, at landets jord skulle opmåles og vurderes efter ydeevne for at få et bedre skattegrundlag. Herved får vi for første gang en god viden om byens gårde og huse, deres ejere og fæstere og de enkelte gårdes indbyrdes størrelse.

Efter Svenskekrigen i 1658-59 var landet fattigt og udplyndret med mange ødegårde til følge. Gravlev havde een ødegård, og senere blev endnu en gård forladt. Disse ødegårde blev dog på et tidspunkt genopbygget på det samme matrikelnummer og indgik igen i det, vi nu kalder landsbyfællesskabet.

Skærsø var største lodsejer i byen med otte gårde, Rugård havde een og købmand Mikkell Basse i Ebeltoft een gård. Der var to huse med lidt jord og tre gadehuse uden jord.

Samtidig med opmålingen blev jorden vurderet i en skala fra god jord til ond jord og allerværste jord. I Gravlev var al jorden allerværst. Desuden vurderedes hver gård til ni hoveders græsning og ti læs hø.

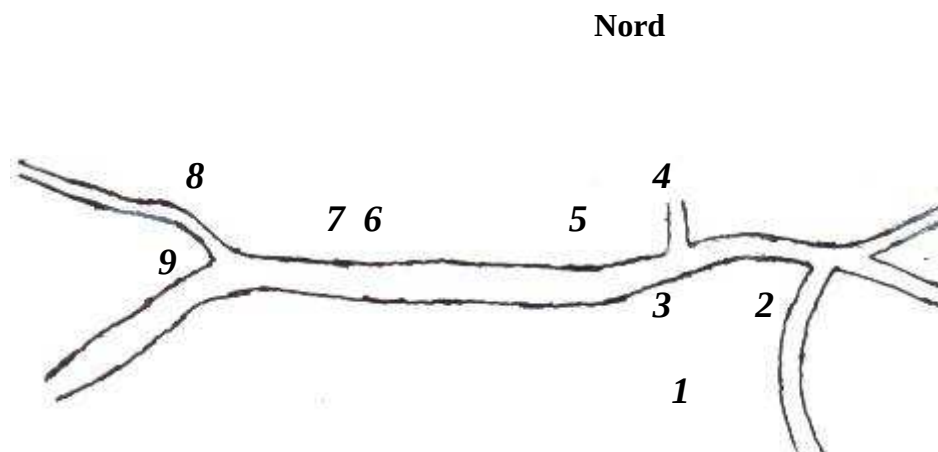
Efter vurderingen kom "Matriklen af 1688", hvor hver gård fik et matrikelnummer og blev "sat i hartkorn". Ud fra disse numre kan man i dag ane gårdenes beliggenhed i byen, idet numrene som regel starter fra øst. Det skal bemærkes, at numrene her ikke er de samme som numrene i den senere "Nye matrikel af 1844"

For 2-300 år siden lå gårdene tæt sammen i landsbyerne. Det må også have været tilfældet i Gravlev, idet de gamle matrikelnumre antyder en helt anden rækkefølge af gårdene end den nuværende. De fire gårde i den lave vestende må have ligget mellem de nuværende gårde i den østlige del af byen. Der har været plads til gårdene her, men hverken papirer eller overlevering nævner en flytning, som må have fundet sted mellem 1710 og 1740-50. En større brand kan måske være årsag til flytningen, for store brande har ændret flere af egnens landsbyer.

1600-tallets handel med gårde i Gravlev kendes kun sporadisk, men det ses dog, at både kongen og domkapitlet (biskoppen) i Århus en overgang ejede jordegods i byen.

Skærsøes økonomi var til tider dårlig, så da borgmesteren i Randers havde penge til gode, tog han på et tidspunkt pant i to gårde i byen (gammel matr. 6 og 7). De blev dog købt tilbage nogle år senere.

Byens gårde 1688

Kortskitsen viser de gamle 1688-matrikler, som de må formodes at have ligget langs bygaden, hvis forløb næppe er ændret siden byens opståen. Denne formodning bygger blandt andet på rækkefølgen af gårdenes enghaver, der *ikke* blev ændret ved udskiftningen i 1795.

Som det ses, er beliggenheden af gårdene meget anderledes end på det senere kort fra 1795. I 1688 må alle gårde have ligget i den østlige, høje ende af byen, hvor terrænet har bestemt deres placering, idet man har undgået to lavninger på nordsiden og den stejle skrænt på sydsiden af bygaden.

I 1688 var der også fem huse i byen, men deres beliggenhed kan ikke påvises.

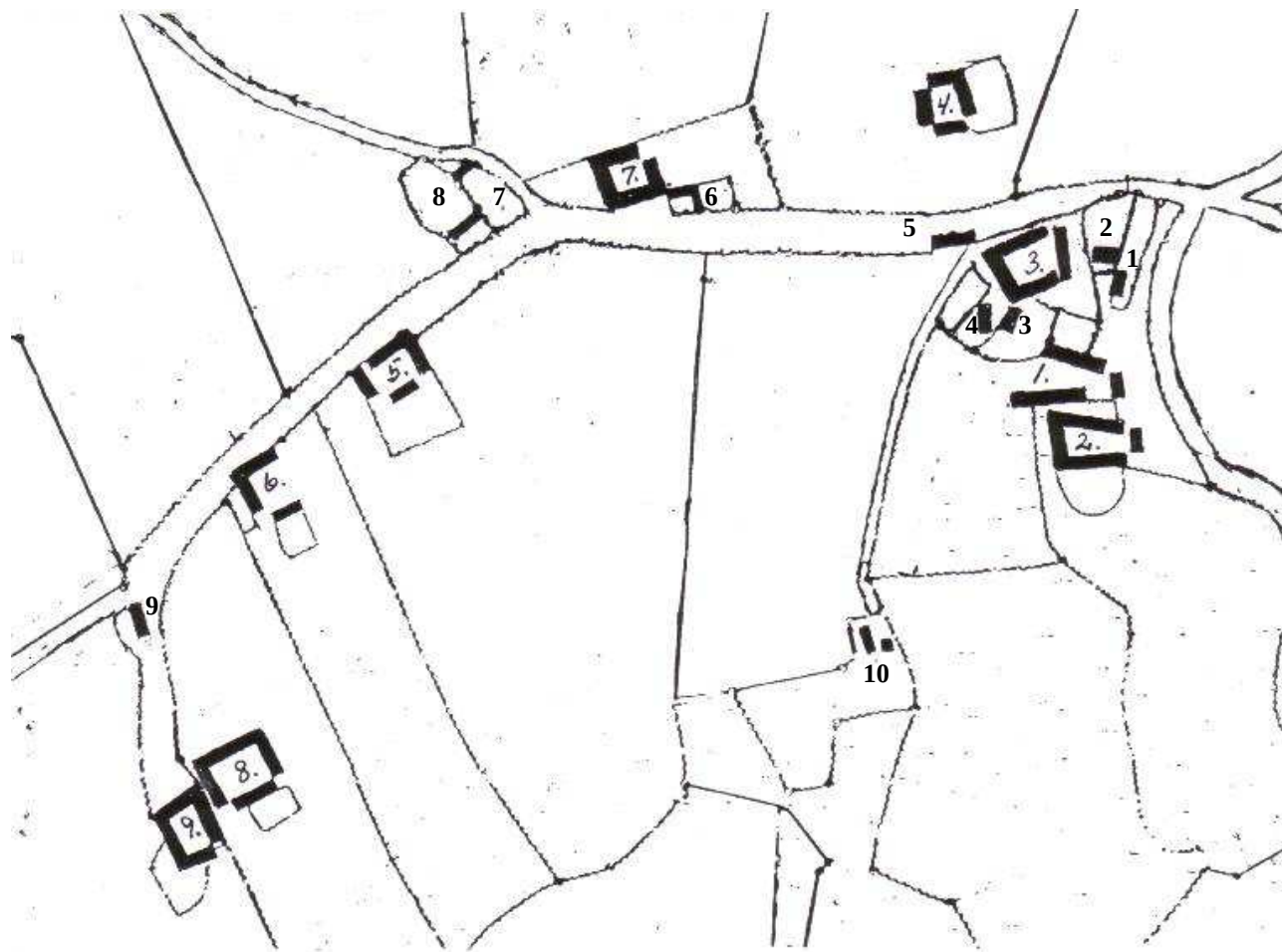
Gravlev Mølle, en kilometer syd for byen, fik intet matrikelnummer dengang. Den havde kun halvt så meget hartkorn som de øvrige gårde, og den kendtes vel også på navnet.

Gårdenes udseende kendes ikke, men Skærsøs beskrivelse af deres fæstegårde i 1711 vidner om et fattigt samfund med elendige bygninger.

Hvor den første gård lå, den, som byen opstod omkring, kan der kun gisnes om, men et muligt gæt er terrænet omkring matrikel 1 og 3.

Gravlev 1795

Nord

I tidsrummet 1688-1795 er bybilledet blevet totalt ændret. Gårdene har stadig de gamle 1688 matrikelnumre, men fem gårde er flyttet, og flere huse er kommet til. Matrikel 2 er flyttet syd for matrikel 1, og matrikel 5-6-8-9 er flyttet "uden for" byen, hvor de nu danner bydelen "Nederby".

Husenes ejere 1795, set fra øst:

Hus 1 og 2: Rugård

Hus 3 og 4: Skærsø

Hus 5: Smedehuset, bymændene

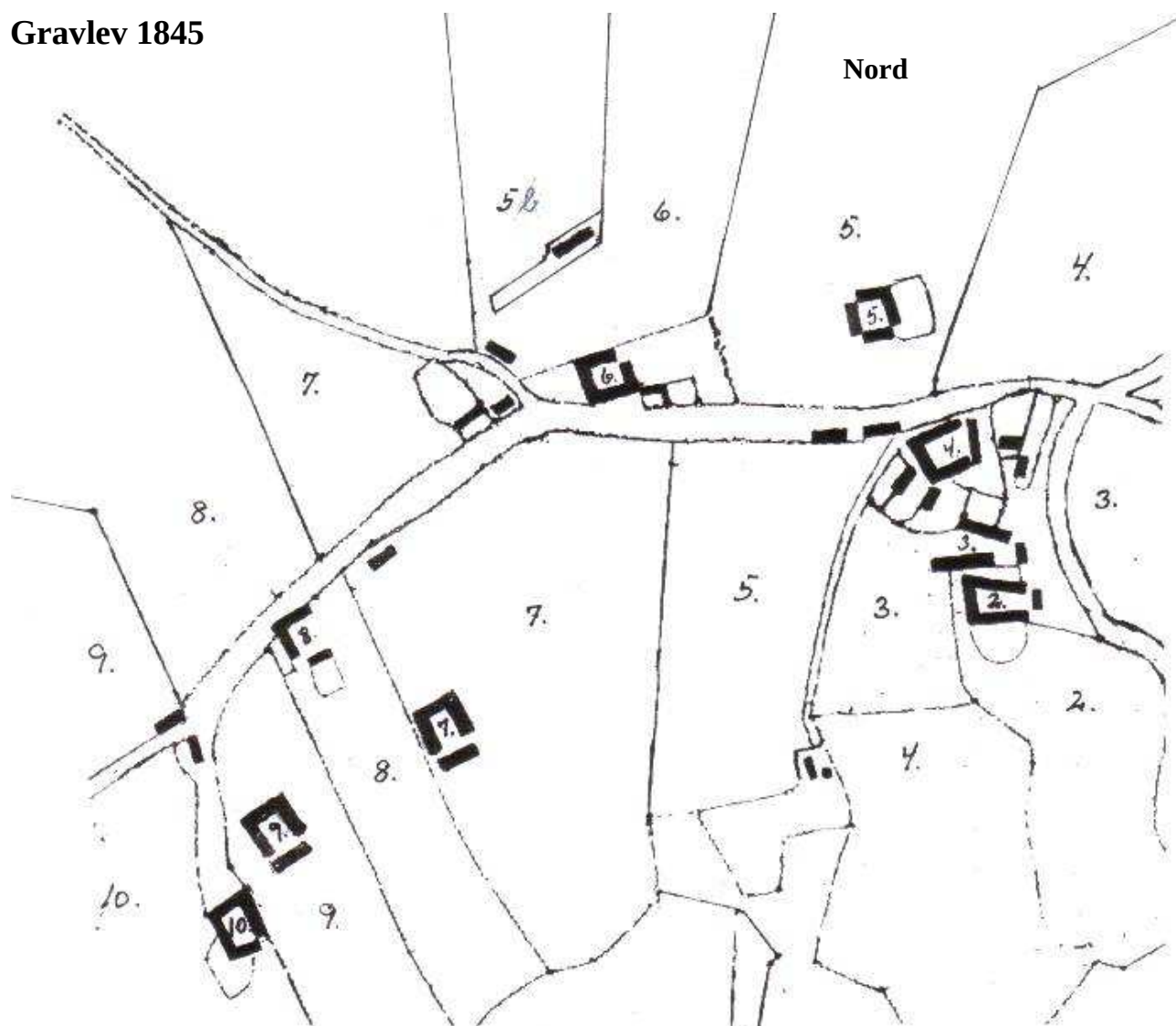
Hus 6: Rugård

Hus 7 og 8: Skærsø

Hus 9: Hyrdehuset, bymændene

Hus 10: Rugård

Gravlev 1845

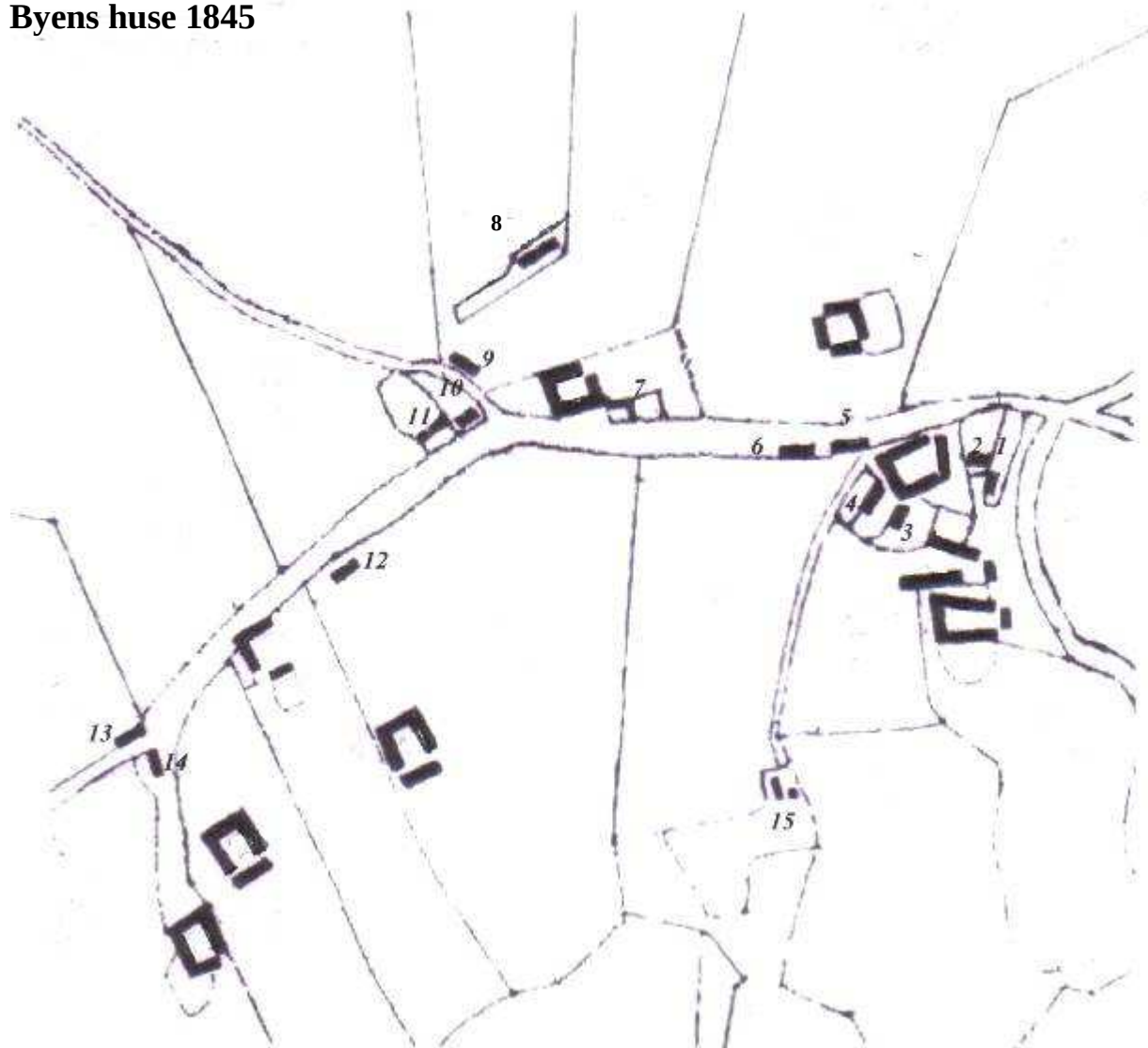

I tidsrummet 1795-1845 er bybilledet igen blevet ændret. Gårdene har nu fået de nye (nuværende) 1844 matrikelnumre, hvoraf Gravlev Mølle fik nr. 1.

Efter gårdbrande er matrikel 7 og 9 flyttet, og yderligere fem huse er opført i perioden. Flere af disse huse har intet matrikelnummer. De må formodentlig være opført, efter at forarbejdet til matriklen 1844 var afsluttet omkring 1820. Af kortets 15 huse er i dag (2003) kun et bevaret, resten er for længst nedrevet.

Også uden for byen opførtes der i 1800-tallet nogle huse på jordlodder købt fra gårdene.

Byens huse 1845

Kun de vigtigste af husenes data er beskrevet. Lange rækker af ejere og lejere er udeladt.

1. Matrikel nr.13: 1795, fæstehusmand under Rugård med ca. to ha. jord, $\frac{1}{4}$ af fælles agerlod matrikel 30 nordøstligst for byen, en græslod nord for Jevs Sø og en englod ved åen. Huset er opført på pladsen, hvor gammel matrikel 2 lå inden flytningen. Det blev i 1856 købt af matrikel 4 og nedbrudt ca. 1875. Den tilhørende jord blev lagt til gården.

2. Matrikel nr.14: 1795, fæstehusmand under Rugård med ca. to hektar jord, $\frac{1}{4}$ af fælles agerlod matrikel 30 nordøstligst for byen, en græslod nord for Jevs Sø og en englod ved åen. Huset er opført på pladsen, hvor gammel matrikel 2 lå inden flytningen. Det blev i 1859 købt af matrikel 4 og derefter nedbrudt. Jorden blev lagt til gården.

3. Matrikel nr.12: Ved "Gyden" var i 1795 ejet af Skærsø, men blev senere solgt til gården Tangelund, der havde dette matrikel nr. Huset blev i 1842 købt af matrikel 4 og nedbrudt ca. 1850.

4. Matrikel nr.18: Ved "Gyden" var i 1795 ejet af Skærsø. Senere var der flere ejere, indtil huset i 1866 blev købt af matrikel 4 og nedbrudt.

5. Matrikel nr. 31a: Smedje med beboelse (ejet af bymændene) lå på gadejord (byens fælles jord). Den blev ca. 1885 flyttet til dens nuværende plads (Bygaden 5), mens beboelsen blev tilbage på stedet. Huset brændte 1931, og smeden byggede da nyt hus (Bygaden 3).

6. To sammenbyggede huse uden matrikel nr. bygget på gadejord. 1. hus bygget i begyndelsen af 1800-tallet, 2. hus tilbygget senere. Nedbrudt 1894 og 1898.

7. Matrikel nr.15: 1795 fæstehusmand under Rugård med ca. to ha. jord. ¼ af fælles agerlod matr. 30 nordøstligst for byen, en græslod nord for Jevs Sø og en englod ved åen. Huset lå på stedet, hvor gammel matrikel 6 lå før flytningen til Nederby. Det blev i 1856 købt af ny matrikel 6 og nedbrudt 1915. Jorden blev lagt til gården.

8. Matrikel nr. 5m: tre sammenbyggede huse opført i begyndelsen af 1800-tallet. Der har været mange forskellige ejere, bl.a. en træskomand og cykelsmed, mens der i nabohuset en overgang var smugkro. Husene blev til sidst købt af matrikel 6 og nedbrudt ca. 1915.

9. To sammenbyggede huse uden matrikel nr. Byggeår ukendt, men brandforsikret første gang i 1836 og 1847. I 1841 blev det ene hus købt af to søstre, der samtidig fra matrikel 6 lejede et lidet jordstykke til urtehave for en periode på 500 år. Det ene hus nedbrændte i 1908 og blev ikke genopført. Det andet hus blev i 1913 købt af matrikel 6 og derefter nedbrudt. Husene var opført på stedet, hvor gammel matrikel 8 lå inden flytningen til Nederby.

10. Matrikel nr.12d: Huset var i 1795 ejet af Skærsø, men lå da nordligere i haven. Det blev solgt til Tangelund og fik derfor denne gårds matrikel nr. Efter mange ejere blev det i 1903 købt af ejeren af nabohuset. Nedbrudt 1904. Husene 10 og 11 lå på stedet, hvor gammel matrikel 9 lå inden flytningen til Nederby.

11. Matrikel nr.17b: Huset var i 1795 ejet af Skærsø og fik ved udskiftningen tildelt et jordstykke nord for Jevs Sø. Fæster Peder Wægter købte huset til selveje i 1808. På et ukendt tidspunkt blev der tilbygget et hus til østgavlen, det er dog for længst nedrevet. Som det eneste af byens huse 1845 er dette hus bevaret.

12. Huset har intet matrikel nr. og er opført ukendt år efter 1795. I 1834 var ejeren 76 år og selvejerhusmand. En senere ejer levede af sin fæstejord, dvs. kirkejord nordøstligst for byen. I 1925 blev huset købt af matrikel 7 og nedbrudt 1937.

13. Huset har intet matrikel nr. og er opført ukendt år efter 1795, men ejere med tilnavnet Gåskjær viser, at det har tilknytning til matrikel 9. Det blev nedbrudt i begyndelsen af 1900-tallet.

14. Matrikel nr. 31b: Lå på gadejord, to sammenhængende huse, hvoraf det ene i 1795 var bolig for byhyrden, deraf navnet Hyrdehuset, der var ejet af bymændene i fællesskab. Med udskiftningen i 1795 blev byhyrden arbejdsløs, men i 1840 var huset blevet "forfremmet" til fattighus med fem iboende fattiglemmer. Det ene hus blev nedbrudt i 1909 og det andet i 1940.

15. Matrikel nr. 16: Var 1795 fæstehusmand under Rugård med ca. to ha. jord. ¼ af fælles agerlod matrikel 30 nordøstligst for byen, en græslod nord for Jevs Sø og en englod ved åen. Huset var i en længere årrække før midten af 1800-tallet udlejet til bymændene som bolig for byens smed. Det blev i 1856 købt af matrikel 4 og senere nedbrudt. Husets beliggenhed uden for byen er lidt uforståelig. Hvis det, som andre af byens huse, skulle ligge på tomten af en flyttet gård, kan det kun være tomten fra gammel matrikel 5. Denne tomt kom til at tilhøre ny matrikel 5, og da huset netop lå i enghaven til matrikel 5, kan en udflytning fra dette sted meget vel være mulig.

Hus nr. 11. Det eneste af 1800-tallets mange huse, der endnu er bevaret.
Personerne ved huset er Henriette Andersen med en af døtrene.

Stubbesøvej 21

Holkegård, tidligere Østergård

1688: Gammel matrikel nr. 2

1844: Ny matrikel nr.2

1970: Matrikel nr. 2c, 3k
Areal i alt 3,3 hektar

1688: Ejer Rugård, fæster Jens Rasmussen

Senere: " " " Laurs Jensen, søn

1742: " " " Peder Laursen, søn, måtte forlade gården 1761

1761: " " " Jacob Laursen, broder

1799: " " " Laurs Jacobsen, søn

1802: Laurs Jacobsen køber gården til selveje, pris 600 rigsdaler. Jagtret forbeholdt Rugård

1812 -14: Flere forskellige ejere

1814: Jens Pedersen

1824: Anders Nielsen Colind

1825: Anders Andersen Smed

1853: Anders Andersen Smed, søn

1889: Mette Marie Andersen, hans enke

1918: Rasmus Carl Hansen, svigersøn

1938: Agnes Schou Andersen, datter

1943: Erik Skeel, landsretssagfører

Gården må på et ukendt tidspunkt mellem 1688-1795 være flyttet et stykke mod syd. Det gamle matrikelnummer 2 viser, at den tidligere må have ligget i svinget til Stubbesøvej.

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod i marken sydøst for byen, en englod i "Fælleskæret", en englod i "Herrens Have" begge syd for byen, og en sandlod ved Søholt skel vest for byen.

1806 frasolgtes den yderste del af hovedlodden, hvor en ny gård blev opført (Tangelund).

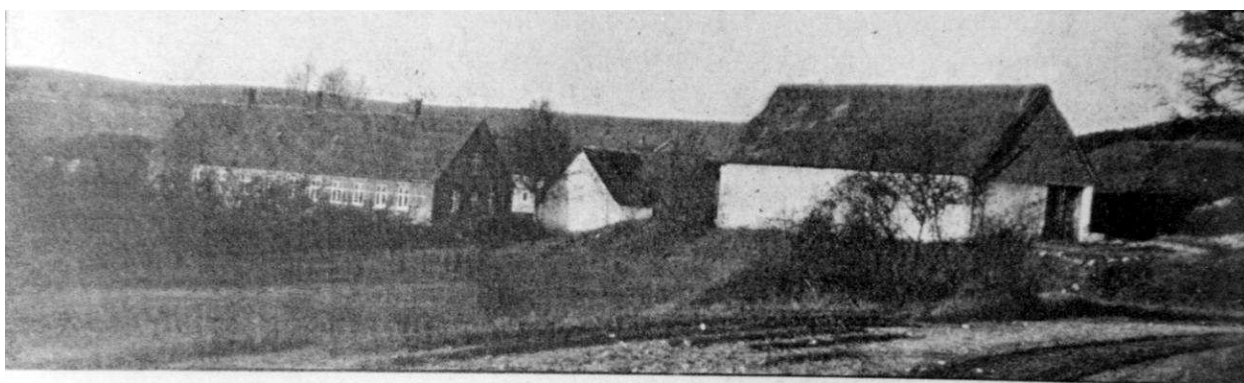
Inden købet af gården i 1802 blev den brandforsikret. Det fremgår heraf, at den bestod af fire længer delvis sammenbyggede. Som de andre gårde i byen var det bindingsværk med klinede vægge og stråtag. Dog var skorstenene altid af brændte sten. Forsikringssum i alt: 370 rigsdaler.

1916-19 solgte Rasmus C. Hansen næsten al jorden fra gården, det meste til matrikel nr. 5, og derefter blev udbygningerne nedrevet.

Anders Andersen Smed ejede tidligere Annexgården i Fuglslev med tilhørende smedje, deraf tilnavnet.

Rasmus C. Hansen opførte en lille vindmølle på bakken nordøst for gården, vistnok til eget brug. Opførelsesår ukendt. For længst nedbrudt.

Det ret nye navn "Holkegård" kommer af navnet på et kildevæld i haven, kaldet "Holken". Navnet betyder en udhulet træstamme nedsat som brønd.

Østergaard.

Der findes desværre ikke bedre billeder af Østergård/Holkegård.

Laden i højre side af nederste billede var en lade til Østergård. Den blev 1918 købt af Thomas Thomsen sammen med den jord, der lå øst for bygningen. Denne jord hørte oprindeligt til matrikel 3, men blev købt af Østergård, da matrikel 3 blev flyttet ud på marken.

Folketælling 1787:

Jacob Laursen, gårdmand, 65 år, gift l. gang

Mette Nielsdatter, hans kone, 60 år, gift l. gang, Laurs, søn, 21 år, ugift

Folketælling 1834:

Anders Andersen, selvejer, 43 år

Ane Kirstine Sørensdatter, hans kone, 42 år

Anders 13 år, Jens Peter ni år, Sigvardt et år, Christian et år, deres børn

Folketælling 1845:

Anders Andersen, gårdmand, 53 år, født i Hyllested sogn

Ane Kirstine Sørensdatter, hans kone, 52 år, født her i sognet

Anders 23 år, Jens Peter 20 år, Christian 12 år, alle født her i sognet

Gravlev Bygade 1

Thygesminde

1688: Gammel matrikel nr. 3 1844: Ny matrikel nr. 4 1970: Matrikel nr. 4a, 5c, 5e, 16a, 18
13a, 13d, 14a.

Areal i alt 73,5 hektar

16???: Ejer købmand Michel Basse, Ebeltoft, fæster Rasmus Laursen

1688: " " " " " " Niels Pedersen

1723: " Lyngsbækgård, fæster Jens Nielsen, søn ?

1787: " " " Niels Jensen, søn

179?: " " " Thyge Jensen, broder

1806: Peder Thygesen, søn

1806: " " " købte gården til selveje, pris 1100 rigsdaler

1828: Anders Nicolaisen Munck, gift med P. Thygesens enke

1833: Thyge Pedersen, søn af P. Thygesen

1875: Carl Thygesen, søn

1907: Jens Kristian Nielsen

1950: Johannes Nielsen, søn

1963: Svend Åge Brinks, søstersøn

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod i "Bjergene" nordøst for byen, en lerlod med tilgrænsende græslod i "Havrevangen" sydøst for byen, en englod syd for byen, en lod i "Herrens Have" syd for byen, en græslod i "Fælleskæret" og en englod ved åen begge syd for byen, samt en sandlod nord for Stubbe Sø vest for byen.

I 1853 tilkøbtes bakken og engen vest for gården. Lodden tilhørte dengang matrikel 6, men var tidligere enghave til matrikel 5.

Sandlodden blev solgt i 1955, her blev bygget et sommerhus (matrikel 12b).

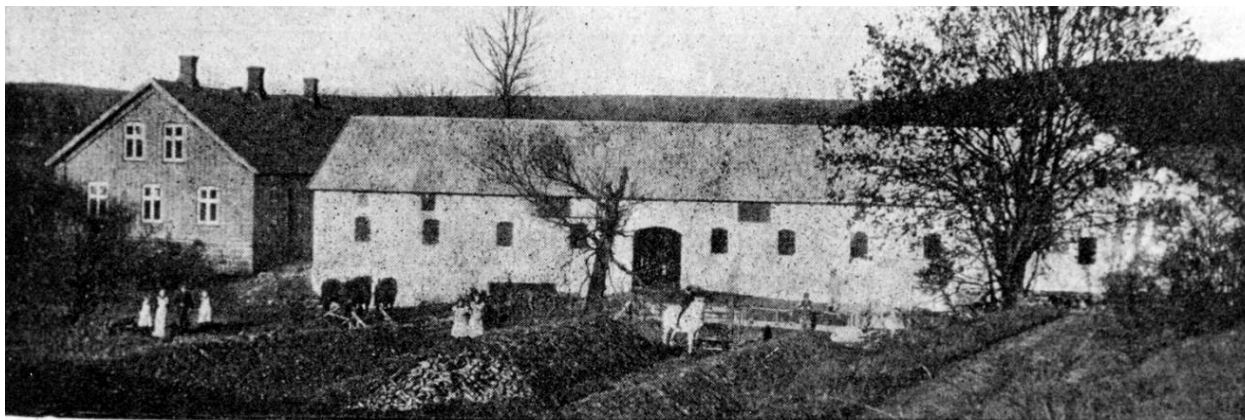
Inden udskiftningen i 1795 har "Bjergene" været en del af byens overdrev. Det bekræftes af, at der i den dybeste lavning har været en brønd, hvor byhyrden kunne vande kreaturerne. Den blev fyldt op, da Jens Kr. Nielsen overtog gården.

Da Thyge Pedersen blev ejer i 1833, lå der fem huse tæt omkring gården. Han købte alle fem og rev dem ned, så der blev bedre plads til landbruget. Tre af husene var små husmandsbrug under Rugård, hver med lidt jord, som derefter blev lagt til gårdens areal. To af husene lå syd for gården, forbundet med bygaden med en stump vej, kaldet "Gyden". Den gik mellem stuehuset og haven på gården, men ved købet af husene kunne denne generende vej nedlægges.

Gårdens hovedlod i "Bjergene" øst for byen var i slutningen af 1800-tallet delvist opdyrket. De gamle agre ses stadig, men da mekaniseringen kom omkring 1920, opgav man at dyrke bakkerne, da selvbinderen ville vælte på skråningerne.

Det må formodentlig være Thyge Pedersen, der har lagt navn til gården.

I dag (2003) er der kun få hektar jord til gården. "Bjergene", med offentlig adgang, ejes nu af staten.

J. C. Nielsens Gaard.

Thygesminde. øverste billede er fra midten af 1900-tallet. Nederste billede er ældre, det må være fra første 10-år af 1900-tallet. De mange personer på det utydelige billede er ukendte. Det må være taget om efteråret, da der i forgrunden ligger en roekule.

Folketælling 1787:

Niels Jensen, gårdmand; 63 år, enkemand af første ægteskab Peder 22 år, Maren 13 år, Niels 11 år, hans børn

Thyge Jensen 60 år, mandens broder, gift første gang, karl på gården, Maren Jensdatter, hans kone, 36 år, gift første gang, Peder otte år, Ane Elisabeth fem år, deres børn

Folketælling 1834:

Thyge Pedersen, selvejer, 27 år, Ane Kirstine Boiesen, hans kone, 35 år, Petrine fire år, Johannes to år, deres børn

Folketælling 1845:

Thyge Pedersen, gårdmand; 38 år, født her i sognet, Ane Kirstine Boiesen, hans kone, 46 år, født her i sognet

Petrine 15 år, Johannes 13 år, Peter 10 år, Jens otte år, Ivar seks år, Niels fire år, Ludvig Carl Christian Emil et år, deres børn, alle født her i sognet

Gravlev Bygade 2

1688: Gammel matrikel 4

1844: Ny matrikel 5

1970: Matrikel 2a, 5a, 5b, 7d, 8c, 8k
Areal i alt 68,0 hektar

1688: Ejer Skærsø, fæster Niels Rasmussen

1711: " " " Jens Nielsen, søn

1770: " " " Niels Balle

1780: " " " Jens Rasmussen

1808: Jens Rasmussen købte gården til selveje 1808, pris 1600 rigsdaler

1809: Rasmus Jensen, søn

1846: Søren Nielsen Pode

1871: Niels Sørensen, søn

1873: Rasmus Andersen

1875: Søren Jacobsen Jensen

1905: Ane Elisabeth Jensen, enke

1912: Marentius Jensen, søn

1939: Søren Kejser, svigersøn

1961: Harry Kejser, søn

1711: Skærsøs beskrivelse af gården: Består af ni fag isterrad (stuehus), 10 fag ladehus, 13 fag fæhus, mangler en del løsholter, spændtræer, lægter og bjælker samt tag, heraf dur intet til hobe. Plovbæsterne er fem og et føl, to køer, en kvie, en kalv og otte får.

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod nordøst for byen, en lerlod i "Havrevangen" øst for byen, en græslod i "Herrens Have" og en græslod ved "Fredskoven" begge sydøst for byen, en samlet englod og græslod ved åen syd for byen samt en englod ved Stubbe Sø sydvest for byen.

En større lod nord for matrikel 6 blev købt fra denne i 1802. Lerloden blev solgt i 1846 til matr. 4. Lodden ved "Fredskoven" solgtes i 1848 til Trangsmosegård, og engloden ved Stubbe Sø blev solgt i 1853 til matrikel 9. Den tilkøbte lod nord for matrikel 6 blev solgt fra igen i 1853 til matrikel 2. Lodden i "Herrens Have" solgtes i 1895 til Tangelund, og lodden ved åen solgtes i 1919 til ejendommen "Bettesø".

Efter bortsalg af de forskellige lodder var der ikke meget andet tilbage end hovedloden, men i 1916 tilbagekøbtes lodden nord for matrikel 6, og i 1919 købtes den største del af marken fra matrikel 2. 1956 købtes også en englod ved "Vesterhoved".

I slutningen af 1800-tallet begyndte man her, som den første gård i byen, at tilplante den ringeste del af jorden med nåletræ.

Jens Rasmussen var en søn fra matrikel 7, han blev sognets første sognefoged, efter at hvervet var oprettet i 1791.

Rasmus Jensen blev i 1810 gift med Karen Christensdatter Rousing fra Glatved, med hende kom navnet Rousing til Gravlev.

Søren Nielsen Pode var fra Tirstrup. Blev kaldt Podesøren.

Rasmus Andersen var en søn fra matrikel 6.

Søren Jacobsen Jensen kom til Gravlev fra Revn ved Grenå.

I dag (2003) drives gården med planteavl og fedekvæg.

Gravlev Bygade 2. Billedet er fra omkring 1930. På bykortet fra 1795 ses, at haven er markeret øst for gården. Det kan måske betyde, at stuehuset oprindeligt har ligget som den østlige længe i gården, men stuehuset på billedet afløste i 1919 et ældre stuehus, der også lå mod vest.

Folketælling 1787:

Jens Rasmussen, gårdmand, 31 år, gift første gang

Margrethe Christensdatter, hans kone, 28 år, gift første gang

Rasmus fem år, deres søn

Folketælling 1834:

Rasmus Jensen, selvejer og sognefoged, 54 år

Karen Christensdatter Rousing, hans kone, 54 år

Christen 22 år,

Jens Christian 18 år,

Anders 16 år, deres børn

Folketælling 1845:

Søren Nielsen, gårdmand, 38 år, født i Tirstrup sogn

Maren Jensdatter, hans kone, 32 år, født i Feldballe sogn

Jens Peter ni år,

Karoline fem år, deres børn, født her i sognet

Rasmus Jensen, aftægtsmand, 65 år, født her i sognet

Karen Christensdatter Rousing, hans kone, 65 år, født i Hoed sogn

Christen 33 år, deres søn, ugift, svagelig, født her i sognet

Gravlev Bygade 6

1688: Gammel matrikel nr. 7 1844: Ny matrikel nr. 6

1970: Matrikel nr. 6a, 6c, 15a, 15d, 30a, 30d

Areal i alt 41,3 hektar

1671: Ejer Skærsø, gården betegnes som øde.

1720: Skærsø solgte den øde gård til Søholt

17??: Ejer Søholt, fæster Hans Sørensen

1787: " " folketælling, fæster Søren Hansen, 36 år, søn

1795: På tvangsauktion over Søholt købte Søren Hansen gården til selveje, pris 361 rigsdaler

1802: Rasmus Munk

1814: Hans Rasmussen Munk, søn

1841: Fritz Brouer, svigersøn

1845: Anders Rasmussen (kaldet Rousing)

1879: Søren Andersen Rousing, søn

1931: Anders Rousing, søn

1955: Aksel Rousing, søn

Gården må engang før 1671 være udskilt fra nabogården, gammel matrikel 6, da gårdens enghave sydvest for byen ikke passer ind i rækken af enghaver til de andre gårde i byen.

1671 blev gården, sammen med nabogården, taget som pant af borgmesteren i Randers, han havde penge til gode hos Skærsø. Begge gårde købtes dog tilbage nogle år senere.

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod nord for byen, en lerlod i "Havrevangen" øst for byen, en sandlod i "Vesterhede" vest for byen og en englod i "Fælleskæret" syd for byen. Desuden byens fælles mose kaldet "Lunds Mose".

1802 delte Søren Hansen gården i to dele. Han beholdt selv den bedste del af jorden og byggede her en ny gård "Ærtbackgård" uden for byen. En del af bygningerne tog han også med, og resten, både jord og bygninger, solgte han til Rasmus Munk.

Ved købet fik Rasmus Munk det meste af hovedloddene nord for byen. Det øvrige beholdt Søren Hansen.

Fritz Brouer var møllersøn fra Søholt. Han giftede sig med Hans R. Munks datter, Dorthe Marie, men hun døde nogle år senere, og han måtte sælge gården. Han blev involveret i en tyverisag og sad et år i Viborg Tugthus, dømt for hæleri. Senere blev han gift med en pige fra Fuglslev, og i 1848 byggede han "Trangsmosegård".

Anders Rasmussen var søn fra nabogården matrikel 5.

Under krigen 1914-18 blev der gravet tørv, der solgtes til Samsø. Igen under 2. Verdenskrig 1940-45 gravedes der tørv på gården (10 mil. stk.). "De Jydske Kalkværker" brugte tørvne til brænding af kalk. Da Ebeltoft-Trustrup Jernbane gik lige forbi mosen, blev der lavet et sidespor, så tørvne kunne læsses på banevogne.

I 1915 blev den ringeste jord tilplantet med nåletræ, senere er et større areal tilplantet.

Gården nedbrændte den 22. januar 1936. I dag (2003) er jorden braklagt som grundvandsområde.

Gravlev Bygade 6. Billedet er fra begyndelsen af 1900-tallet. I baggrunden ses det såkaldte Musikerhus med tre lejligheder. I forgrunden byens brandstation, bedre kendt som sprøjtehuset, hvor en lille håndsprøjte og en vogn med en vandtønde var opbevaret. 1914 blev der bygget en længe mere til gården liggende parallelt med bygaden. Personen i forgrunden er Anders Rousing.

Folketælling 1787:

Søren Hansen, gårdmand; 36 år, gift første gang
Else Marie Jensdatter, hans kone, 35 år, gift første gang
Mette to år, deres datter

Folketælling 1834:

Hans Rasmussen Munch, boelsmand; 66 år
Christian Nielsdatter, hans kone, 63 år
Niels Peter, 19 år, deres søn

Folketælling 1845:

Anders Rasmussen, boelsmand; 28 år, født her i sognet
Mariane Hansdatter, hans kone, 30 år, født i Rosmus sogn
Jensine Karoline to år, deres datter
Hans Rasmussen Munch, aftægtsmand og enkemand, 77 år

Agertoften 3

1688: Gammel matrikel nr. 5 1844: Ny matrikel nr. 7 1970: Matrikel nr. 7a, 8h, 21b, 22a, 3a,
Areal ialt 39,8 hektar

16??: Ejer Skærsø, fæster Olluf Michelsen
1687: “ “ “ Michel Ollufsen, søn
171?: ” ” ” Rasmus Rasmussen
1745: ” ” ” Christen Rasmussen, søn
1751: ” ” ” Rasmus Rasmussen, broder
1772: ” ” ” Anne Jensdatter, enke
177?: ” ” ” Rasmus Rasmussen, søn
1808: Rasmus Rasmussen købte gården til selveje, pris 1.600 rigsdaler
1811: Rasmus Rasmussen, søn
1837: Jens Peder Pedersen, gift m. R. Rasmussens enke
1853: Mette Marie Sørensdatter, enke 2. gang
1855: Søren Rasmussen, søn
1869: Søren Peter Poulsen, gift m. S. Rasmussens søster
1894: Rasmus Peter Poulsen, søn
1949: Ejnar Poulsen, søn

Ukendt år efter 1688 er gården flyttet fra ”Overby” til ”Nederby”.

1711: Skærsøs beskrivelse af gården: Består af fem fag isterrad (stuehus), otte fag ladehus, seks fag fæhus, som fattes tag og tømmerværk, samt 11 fag hus, som for forne år siden ulykkelig afbrændte. Har fire plovbæster, som dog befindes at være udygtig til ploven, item (endvidere) en ko, en ungnød (kvie), en kalv og fire får.

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod nord for byen, en lerlod i ”Havrevangen” østligst for byen, en skovlod syd for Jevs Sø sydøst for byen, en udlod ved Holme skel (Vesterhoved), en græslod i ”Fælleskæret” og en tilgrænsende englod ved åen, alle tre syd for byen, samt en sandlod nord for Stubbe Sø vest for byen.

Skovloden blev udstykket fra gården i 1849. Her byggedes et hus (matrikel 7b).

Udloden (Vesterhoved) solgtes i 1869 til matrikel 2.

Lerloden blev udstykket fra gården i 1869. Her byggedes en ny gård, Ørbækholm.

En del af sandloden blev udstykket i 1968. Her blev bygget et sommerhus (matrikel 7m).

Gården afgav jord til stationsbygning og baneareal til Ebeltøft-Trustrup Jernbane. Senere også til Gravlev Brugsforening. I stedet tilkøbtes et areal af Fuglslev bymark, beliggende nord for, men i forbindelse med gårdens hovedlod.

Den 6. november 1838 nedbrændte gården. Den blev genopført på dens nuværende plads syd for brandtomten ved vejen.

Som ved de øvrige gårde i byen er den ringeste del af jorden tilplantet med nåletræ.

I dag (2003) drives gården med planteavl uden dyr.

Agertoften 3. Længen i forgrunden er fra nyopførelsen af gården efter branden 1838.

Folketælling 1787:

Rasmus Rasmussen, gårdmand, 37 år, gift første gang
 Mette Jacobsdatter, hans kone, 28 år, gift første gang
 Rasmus fem år,
 Jacob tre år,
 Ane Dorthe et år, deres børn

Folketælling 1834:

Rasmus Rasmussen, selvejer, 54 år
 Mette Marie Sørensdatter, hans kone, 40 år
 Rasmus 22 år, Thyge 18 år, mandens børn af første ægteskab
 Dorthe Kirstine ni år,
 Jensine syv år,
 Søren fem år,
 Mette Kirstine fire år, deres børn

Folketælling 1845:

Jens Peter Pedersen, gårdmand, 35 år, født her i sognet
 Mette Marie Sørensdatter, hans kone, 51 år, født her i sognet
 Dorthe Kirstine 20 år,
 Søren 16 år,
 Mette Kirstine 14 år, konens børn m. R. Rasmussen
 Alle født her i sognet

Agertoften 5

1688: Gammel matrikel 6

1844: Ny matrikel 8

1970: Matrikel 8a
Areal i alt 22,6 hektar

1688: Ejer Skærsø, fæster Christen Ibsen

1711: " " " Mads Jensen

1770: " " " Søren Michelsen

1787: " " " Rasmus Rasmussen Molboe

1808: Rasmus Rasmussen Molboe købte gården til selveje 1808, pris 1.600 rigsdaler

1811: Rasmus Rasmussen Molboe, søn

1825: Anders Nielsen Kolind

1828: Mads Christensen Svensk

1829: Jørgen Olsen

1833: Peder Danielsen

1835: Christen Christiansen, svigersøn, skøde 1840

1869: Christian Christensen, søn

1905: Jens Peter Svejstrup, søn

1939: Kristian Svejstrup, søn

1967: Knud Erik Raahauge

Ukendt år efter 1688 er gården flyttet fra "Overby" til "Nederby".

1711: Skærsøs beskrivelse af gården: Består af ti fag isterrad (stuehus), ti fag ladehus, otte fag fæhus, hvilke alle fattes både tag, stolper, spændtræer, lægter og løsholter. Findes seks plovbæster dog mesten alle udygtige, to køer, fire får.

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod nordvest for byen, en lerlod i "Havrevangen" øst for byen, en skovlod syd for "Jevs Sø" sydøst for byen, en sammenhængende udlod og englod ved Holme skel (østsiden af "Vesterhoved") sydøst for byen, to englodder ved åen syd for byen og en sandlod ved Stubbe Sø vest for byen.

Lerloden i Havrevangen solgtes i 1828 og her opførtes en lille ejendom kaldet "Dyrholmhuset". Nu nedbrudt.

"Vesterhoved" med tilgrænsende eng blev sandsynligvis frastykket 1828 og overtaget af Tangelund.

Ejeren af Tangelund var dette år også ejer af gården her (Mikkel Knudsen Kysing).

Skovloden ved Fredskoven solgtes 1848, køber byggede et hus på grunden (matrikel 8n).

En del af engen solgtes 1956 til gården matrikel 5. Endvidere solgtes 1966 endnu en del af engen til gården Kærager.

Sandloden ved Stubbe sø solgtes 1960, her opførtes et sommerhus (matrikel 8l).

På gårdens mark nordvest for byen lå den tidligere nævnte jernalderby, der i 1795 blev kaldt "Gammel Tofter".

Peder Danielsen var født i Skannerup sogn ved Gjærn, hvor han også boede efter sit giftermål. Hvorfor han som 59-årig købte en ret dårlig gård i Gravlev, er ukendt.

Hans svigersøn, Christen Christiansen, kom fra Svejstrup i Dover sogn, det blev senere til familienavnet Svejstrup.

I dag (2003) er gården uden produktion, marken er braklagt.

Agertoften 5. Billedet må være fra begyndelsen af 1900-tallet, visende det gamle stuehus og gårdsplads med møgbør, mødding og møddingpøl. Personerne er ukendte, men det ses, at det er slagtedag med slagteren stående med skoldekar og spand ved siden af den slagtede gris på stigen.

Folketælling 1787:

Rasmus Molboe, gårdmand; 43 år, gift første gang
Ane Rasmusdatter, hans kone, 37 år, gift første gang

Folketælling 1834:

Peder Danielsen, selvejer, 61 år
Ane Pedersdatter, hans kone, 57 år
Rasmus 21 år,
Anders 15 år, deres børn

Folketælling 1845:

Christen Christiansen, gårdmand; 44 år, født i Dover sogn
Ane Kathrine Pedersdatter, hans kone, 36 år, født i Skanderup sogn
Juliane 11 år, født i Dover sogn,
Christian 10 år,
Marie Kirstine seks år, født her i sognet, deres børn
Peder Danielsen, aftægtsmand; 71 år, født i Skanderup sogn

Agertoften 9

1688: Gammel matrikel 8

1844: Ny matrikel 9

1970: Matrikel 9a, 5f, 29, 31b
Areal i alt 78,0 hektar

1688: Ejer Skærsø, fæster Rasmus Nielsen

1730: " " " Rasmus Gaaskier

1787: " " " Søren Rasmussen (Gaaskier), søn

1795: " " " Mikkel Sørensen, søn,

1808: Mikkel Sørensen købte gården til selveje, pris 1.600 rigsdaler

1840: Rasmus Pedersen

1887: Peder Anton Rasmussen, søn

1918: Jens Rasmussen, søn

1957: Knud Rasmussen, søn

1688 lå gården i "Overby", men på et ukendt tidspunkt derefter flyttet til dens nuværende plads i "Nederby".

1711: Skærsøs beskrivelse af gården: Består af 12 fag isterrad (stuehus), otte fag ladehus, ti fag fæhus, mangler en del bjælker, spændtræer og tag, (der) findes seks plovbæster, to køer, en kvie, to kalve og ti får.

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod i "Vesterhede" vest for byen, en lerlod i "Havrevangen" øst for byen, en sammengrænsende græslod og englod fra "Fælleskæret" til åen syd for byen, en skovlod eller hedelod ved "Jevs Sø" øst for byen, en liden lod i "Herrens Have" sydøst for byen og en englod kaldet "Fælleshaverne" sydvest for byen.

Skovloddet blev solgt i 1848. I 1853 tilkøbtes en større sølod ved Stubbe Sø fra matrikel 5, desuden en englod fra samme gård. I 1930 byttedes loddet i "Herrens Have" med en eng ved Ebeltoft-Trustrup Jernbane.

Den ringeste del af hovedloddet i "Vesterhede" er nu tilplantet med nåletræ.

I skoven her findes stadig rester af de gamle flyvesandsklitter fra slutningen af 1700 tallet.

Tidligere har der på gården været en omfattende høst af tækkerør i Stubbe sø. Denne høst foregik, når der var is på søen. Man brugte en såkaldt "afrender". Det var en skarpsleben kniv på ca. en meters længde, der var anbragt på tværs mellem to bagudrettede stænger. Kniven gled på isen, og ved at "rende" den ind i de lange tækkerør faldt de ned over et par tværstivere, hvorfra det var let at lægge dem i bunker til senere opbinding. Negene skulle være lige store, de skulle derfor måle en alen i omkreds ved nederste bånd. Det var hårdt arbejde at løbe med afrenderen, og især gjaldt det om at have fodtøj, der kunne stå fast på isen.

Rasmus Pedersen var søn fra nabogården matrikel 8. Som sædvane var dengang, blev den tidligere ejer boende på gården til sin død, idet ophold og pleje var en del af prisen på gården. Til sidst skulle der gives en passende begravelse efter egnens skik og brug.

Sammen med nabogården, matrikel 10, nedbrændte gården om aftenen den 8. december 1804.

Gården drives i dag (2003) som hestestutteri.

Agertoften 9. Billedet er fra første årti af 1900-tallet, taget fra "Skadebakken" vest for gården. Bemærk det gamle stuehus og de kun lidt beplantede bakker i baggrunden.

Folketælling 1787:

Søren Rasmussen, gårdmand; 50 år, gift første gang
Mette Rasmusdatter, hans kone, 49 år, gift første gang
Mikkel 22 år, Ane 20 år,
Maren 12 år,
Rasmus ni år, deres børn

Folketælling 1834:

Mikkel Sørensen, selvejer, 69 år
Maren Pedersdatter, hans kone, 54 år
Mariane 26 år,
Mette Cathrine 12 år, deres børn
Mads Mikkelsen 28 år, mandens søn

Folketælling 1845:

Rasmus Pedersen, gårdmand, 32 år, født i Skanderup sogn
Marie Kirstine Sørensdatter, hans kone, 26 år, født i Rosmus sogn
Marie Kathrine fem år
Søren et år, deres børn, født her i sognet

Agertoften 11
Vestergård

1688: Gammel matrikel 9

1844: Ny matrikel 10

1970: Matrikel 10a, 10e, 11b
Areal i alt: 66,7 hektar

1688: Ejer Skærsø, fæster Christen Nielsen og Jens Nielsen
1711: " " " Jens Krogh
1770: " " " Jens Sørensen
1787: " " " Søren Jensen, søn,
1808: Søren Jensen købte gården til selveje, pris 1.600 rigsdaler
1834: Jens Sørensen, søn
1876: Søren Jensen, søn
1885: Niels Peter Jensen, søn
1914: Johannes Dyhr, svigersøn
1915: Sofie Dyhr, hans enke
1927: Peter Alfred Kaysen
1951: Kaj S. Hansen (kaldet Smuldkongen)
1953: H.P.Vinkel-Jensen
1953: Th. Bollerup Jensen
1954: Svend Friis Jespersen
1970: Ellen Friis Malver, datter

1711 betegnes gården som øde, ingen avl, jorden ej i brug, ingen bygninger.

På et ukendt tidspunkt derefter blev gården flyttet fra stedet i "Overby" til dens nuværende plads i "Nederby".

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod vest for byen, en lerlod i "Havrevangen" øst for byen, en græslod i "Trangs Hede" ved Jevs Sø øst for byen og to englodder i "Herrens Have" og "Fælleskæret" syd for byen.

Fæsteren skulle, som Skærsøs øvrige fæstere i byen, yde hoveri på Skærsø. I 1792 skulle der ydes 56 spanddage (med heste) og 127 gangdage (uden heste). Altså en ganske betydelig arbejdsbyrde.

Om aftenen, den 8. december 1804, nedbrændte hele gården ved en meget dramatisk ildebrand.

Jens Sørensen døde i 1877, og præsten bemærkede i kirkebogen: Død af alkoholisme. Også sønnen, Søren Jensen, fik en bemærkning i 1882: Død af indre forblødning 37 år gammel.

Græslodden ved Jevs Sø blev solgt i 1885, og lerlodden i Havrevangen solgtes i 1896, i bytte fik man enghaven syd for gården.

Under krigen 1940-45 blev der gravet tørv på gården, senere (1951-53) harvede og soltørrede man store mængder tørvejord, der pressedes til formbrændsel.

Største del af den magre jord blev tilplantet med nåletræ, og senere blev bygningerne solgt fra, så jorderne nu (2003) udgør en skovejendom

Vestergård. Billedet er fra 1946. Som det eneste sted i byen er stråtaget bevaret på bygningerne.

Folketælling 1787:

Søren Jensen, gårdmand; 31 år, ugift
Jens Sørensen, hans fader, 71 år, gift første gang
Maren Rasmusdatter, hans moder, 57 år, gift første gang
Hans 21 år,
Peder 14 år, deres børn

Folketælling 1834:

Søren Jensen, selvejer, 80 år
Ane Jensdatter, hans kone, 70 år
Jens Sørensen, søn, 27 år
Marie Kirstine Pedersdatter, hans kone, 21 år
Jensine Marie et år, deres datter

Folketælling 1845:

Jens Sørensen, gårdmand; 38 år, født her i sognet
Marie Kirstine Pedersdatter, hans kone, 33 år, født her i sognet
Jensine 12 år,
Peter 10 år,
Ane Kathrine otte år,
Jensmine Kirstine fire år, deres børn, født her i sognet

Agerlandsvej 4

Ærtbjerggård

Gården bygget 1802

1844: Ny matrikel 11

1970: Matrikel nr. 2j, 2k, 10c, 11a
Areal i alt: 42 hektar

1802: Søren Hansen

1810: Mikkel Tommesen, gift m. S. Hansens enke

1837: Peder Christensen Keiser, mageskifte m. gård i Hyllested

1865: Christen Pedersen Keiser, søn, ungkarl

1883: Jens Hansen Bødker, søstersøn fra Bjerggården

1932: Christen Hansen Bødker, søn

Søren Hansen fra matrikel 6 delte denne gård i 1802. Han beholdt den bedste del af jorden, hvor han byggede en ny gård, Ærtbjerggård, delvis af bygninger fra den gamle gård inde i byen. De blev nedbrudt og genopført ved den nye gård. En sådan flytning af bygninger var dengang ganske almindelig.

Tilliggende jorder ca. 1820: En hovedlod, hvor gården er opført øst for byen, en enghave syd for gård matrikel 10 i byen, en liden lod og en græslod i "Fælleskæret" syd for byen, samt en sandlod eller udlod nord for Stubbe Sø vestligst for byen.

I 1896 tilkøbtes lerloden fra matrikel 10. Denne lod grænsede til Ærtbjerggård, og i bytte afgav man enghaven inde i Gravlev til matrikel 10. I 1919 solgtes den liden lod i "Fælleskæret" til Tangelund. I 1955 udstykkedes sandloden ved Stubbe sø, og her opførtes et sommerhus (matrikel 11d).

Et gammelt marknavn, Høistens agre, antyder, at der tidligere må have ligget flere gravhøje på marken. Der er bevaret to høje længere mod nordøst, men svage spor og fund af stenøkser bekræfter marknavnet.

Markerne i området er fyldt med store sten. Dem har man i stenalderen udnyttet til bygning af gravhøjene. Der er i området ikke fundet bopladsspor. Det må betyde, at folk på bopladserne mellem Gravlev og Fuglslev har begravet deres døde her, hvor det var let at få store sten. I bopladsområdet fandtes derimod ikke sten af passende størrelse. Man har altså båret de døde den lange vej til området med stenene.

I dag (2003) er bygningerne solgt fra jorden. Gårdens areal er tilplantet med skov og udgør nu en skovejendom.

Ærtbjerggård. Gården set fra sydøst og 5 følhopper med føl på gårdspladsen. I gårdens våde enge i den tidligere Jevs Sø trivedes kreaturerne ikke så godt. Derimod gik det bedre med hesteavl, og i de vanskelige landbrugsår 1925-1935 var heste i langt højere kurs end kreaturer.

Folketælling 1834:

Mikkel Thommesen, selvejer, 63 år

Mette Marie Nielsdatter, hans kone, 21 år

Folketælling 1845:

Peder Christensen, gårdmand 49 år, født i Hyllested sogn

Ane Marie Jørgensdatter, hans kone, 38 år, Født i Hyllested sogn

Christen 20 år,

Ane Marie 19 år,

Mette Marie 10 år

Jørgine otte år,

Mariane seks år,

Rasmine tre år, deres børn, født her i sognet

Agerlandsvej 3 Hesselagergård

1688: Gammel matrikel nr. 1

1844: Ny matrikel 3

1970: Matrikel nr. 3a, 13c, 14b, 15c, 16b, 17a, 20.

Areal i alt 29,9 hektar

1688: Ejer Skærsø, fæster Anders Sørensen og Rasmus Christensen

17??: „ „ „ Christen Rasmussen, søn

1751: „ „ „ Rasmus Christensen, søn

1770: „ „ „ Christen Therkildsen

1790: „ „ „ Therkild Christensen, søn

1807: Therkild Christensen købte gården til selveje, pris 1.600 rigsdaler

1809: Hans Rasmussen Møller (Th. Christensen havde da købt gård i Boeslum)

1811: Jørgen Nielsen Hvitved

1825: Søren Nielsen Bonde, svigersøn

1867: Jørgen Sørensen, søn

1895: Poul Rasmussen

1898: Hans Peter Rasmussen, søn

1902: Antonius Christen Hansen Bødker

1910: Niels Marinus Maarslet

1947: Ejnar Maarslet, søn

1711: Skærsøs beskrivelse af gården: Består af 13 fag isterrad (stuehus), 12 fag ladehus, syv fag fæhus, et dito hus af fem fag, som er ganske forfalden og nedfaldet, så behøver og de andre huse både tag og tømmerværk formedelst deres brøstfældigheds skyld. Findes fem plovbæster, et føl, to køer, en ungnød (kvie), en kalv og syv får.

Ved udskiftningen i 1795 fik gården en hovedlod øst for byen, en lerlod i "Havrevangen" øst for byen, en agerlod og en græslod ved "Fredskoven" sydøst for byen, en lod i "Herrens Have", en græslod i "Fælleskæret", en englod ved åen og en englod ved Stubbe Sø, alle fire syd for byen, samt en sandlod ved det nordvestre markskel i "Vesterhede".

Bakken sydøst for gården blev tillagt ejendommen 1898 (tidl. matrikel 17).

Lodden ved "Fredskoven" blev solgt i 1848 til Trangsmosegård. I 1861 blev lodderne ved Stubbe Sø udstykket fra gården. Her blev bygget en lille ejendom (matrikel 3d) til sønnen Niels Sørensen.

I 1869 blev gården, som den eneste af byens gårde, flyttet ud på marken fra dens daværende plads i Gravlev by. Den lå indeklemmt mellem matrikel 2 og 4 med en dårlig adgang til jorden. Det har nok været den væsentligste årsag til udflytningen.

Sandlodden i "Vesterhede" blev solgt i 1872, og i 1873 blev den forladte gårdtomt, sammen med de nærmest liggende marker, solgt til naboen matrikel 2. Der blev ikke senere bygget på tomten. Skoven i "Bjergene" blev solgt i 1955.

Sydøst for gården var der tidligere en lergrav, hvor man lavede soltørrede (ikke brændte) mursten. Der skal også have ligget et hus ved lergraven. Ca. 70 meter nord for gården og vejen har der været en gravhøj, den blev jævnet og stenene brugt til lademur i gården.

I dag (2003) drives gården økologisk med malkekvæg.

Agerlandsvej 3. Luftfoto ca. 1948. Billedet viser gården, som gårde typisk så ud omkring år 1900 med en lukket gårdsplads med gennemkørselsport i laden. Huset i baggrunden blev bygget i 1947 som aftægtshus til gården.

Folketælling 1787:

Christen Therkildsen, gårdmand; 61 år, gift første gang

Maren Nielsdatter, hans kone, 70 år, gift anden gang

Laurs 21 år, deres søn

Folketælling 1834:

Søren Nielsen, selvejer, 44 år

Johanne Jørgensdatter, hans kone, 32 år

Ane Dorthea 12 år

Niels ni år

Jørgen fem år

Jensine Marie et år, deres børn

Folketælling 1845:

Søren Nielsen, gårdmand 56 år, født i Tirstrup sogn

Johanne Jørgensdatter, hans kone, 44 år, født her i sognet

Niels 20 år

Jørgen 16 år

Jensine Marie otte år

Marie Kathrine fire år, deres børn

Agerlandsvej 1 Ørbækholm

Gården bygget 1869

1970: Matr. nr. 7c, 8d, 9aj

Areal i alt 17,6 hektar

1869: Søren Rasmussen, fra matrikel 7

1907: Margrethe Dorteia Rasmussen, hans enke efter 2. ægteskab

1914: Christian Jensen Kejser

1931: Anders Jensen

1931: Rasmus Daniel Rasmussen, Holme

1939: Frode Søndergård, svigersøn

Gården er opført på lerlodden fra matrikel 7 på en forhøjning, der i 1688 kaldes Ørbechs Holm (Ørbæk= den grusede eller stenede bæk).

1872 tilkøbtes naboejendommen matrikel 8d (Dyrholmhuset). Huset blev nedrevet og jorden lagt under Ørbækholm. Der blev også købt jord øst og nord for gården, denne jord lå i Hyllested sogn.

Krigen i 1864 var indirekte årsag til gårdens opførelse. Søren Rasmussen sad som ejer på matrikel 7, mens en søster var gift med en søn fra Gravlev Mølle. De skulle overtage møllen, men han var med i krigen og kom hjem som krigsinvalid (fik en kugle gennem knæene). Tre år senere døde han af sine kvæstelser. I kirkebogen står: Død af dårligt ben.

Hans enke flyttede da med tre børn hjem til broderen på fødegården, og da hun senere giftede sig igen, overtog de gården, mens Søren flyttede ud på marken til den nye gård, han byggede der til sig og konen Ida, der for øvrigt var en datter fra Gravlev Mølle. To søskende fra matrikel 7 var altså gift med to søskende fra møllen.

Ida døde senere i barselsseng, og Søren giftede sig igen med Margrethe fra Ugelbølle. Hun blev efterhånden ret omfangsrig, og efter hende kaldes forhøjningen på bakken nord for gården "Grethes Navle". I de to ægteskaber fik Søren i alt 21 børn (10 og 11).

Gårdens stuehus brændte i 1942. 13 år senere, i 1955, brændte udbygningerne, mens stuehuset blev reddet.

I dag (2003) er jorden købt af nabogården Hesselagergård og drives sammen med denne. Bygningerne er solgt til privat beboelse.

Agerlandsvej 1. Luftfoto 1946-48. Gården er et typisk eksempel på en ny gård, der bygges på den yderste del af jorden til en gård, hvor familiemæssige forhold giver anledning til en deling af jorden.

Da Søren Rasmussen byggede Ørbækholm og solgte matrikel ? til sin søster og nye svoger, tog han laden i Gravlev med til nybyggeriet. Det var dengang ret almindeligt, at bindingsværksbygninger blev pillet fra hinanden og opført igen et nyt sted af det samme tømmer og med nyt stråtag. Bindingsværksbygningen på billedet var stald, så det har næppe været den, der kom med fra Gravlev, men den var nok en af de oprindelige bygninger fra byggeåret 1869.

Gårdens naturskønne beliggenhed må have været endnu skønnere, da Jevs Sø strakte sig ind til foden af bakken, kaldet Ørbækholm.

Ved Fredskoven 1

Trangsmosegård

Gården bygget 1848

1970: Matr. nr. 3b, 3c, 5d, 8e, 8f, 9b, 10b, 12c, 28d
Areal i alt 46,7 hektar

1848: Fritz Brouer

1859: Johannes Thygesen

1900: Rasmus Theodor Thygesen, søn

1913: Ane Birgitte Thygesen, hans enke

1915: Jens Johannes Andersen, gift m. Ane Birgitte

1940: Aksel Robert Andersen, svigersøn

Som flere andre gårde er Trangsmosegård navngivet efter den lokalitet, den er bygget på. Den blev samlet af usædvanligt mange matrikelnumre. Disse matrikler var udmarkslodder fra gårdene i Gravlev, og med den store afstand fra byen var de nok ikke i særlig høj kurs.

Frederik Adriansen Brouer (kaldet Fritz) havde haft en omtumlet tilværelse. Familien var vistnok indvandret fra Holsten, og faderen var forpagter af møllen på Søholt. Fritz giftede sig til matrikel 6 i Gravlev, men hans kone døde i 1840 som 32-årig, hvorefter han tilsyneladende kom i dårligt selskab, idet han sad et år i Viborg tugthus, dømt for hæleri. I 1845 måtte han gå fra matrikel 6, men senere giftede han sig igen med en pige fra Fuglslev, hvorefter han opkøbte de nævnte lodder og byggede Trangsmosegård. Han byggede også en teglovn øst for gården og kaldte sig teglbrænder. Leret blev gravet på en nabomark i Ierbakken på vestsiden af "Vesterhoved", hvor marknavnet "Strygepladsen" stadig vidner om aktiviteterne på stedet.

1858 døde både Fritz og kone nr. to med en måneds mellemrum, fra otte børn, 52 og 42 år gamle.

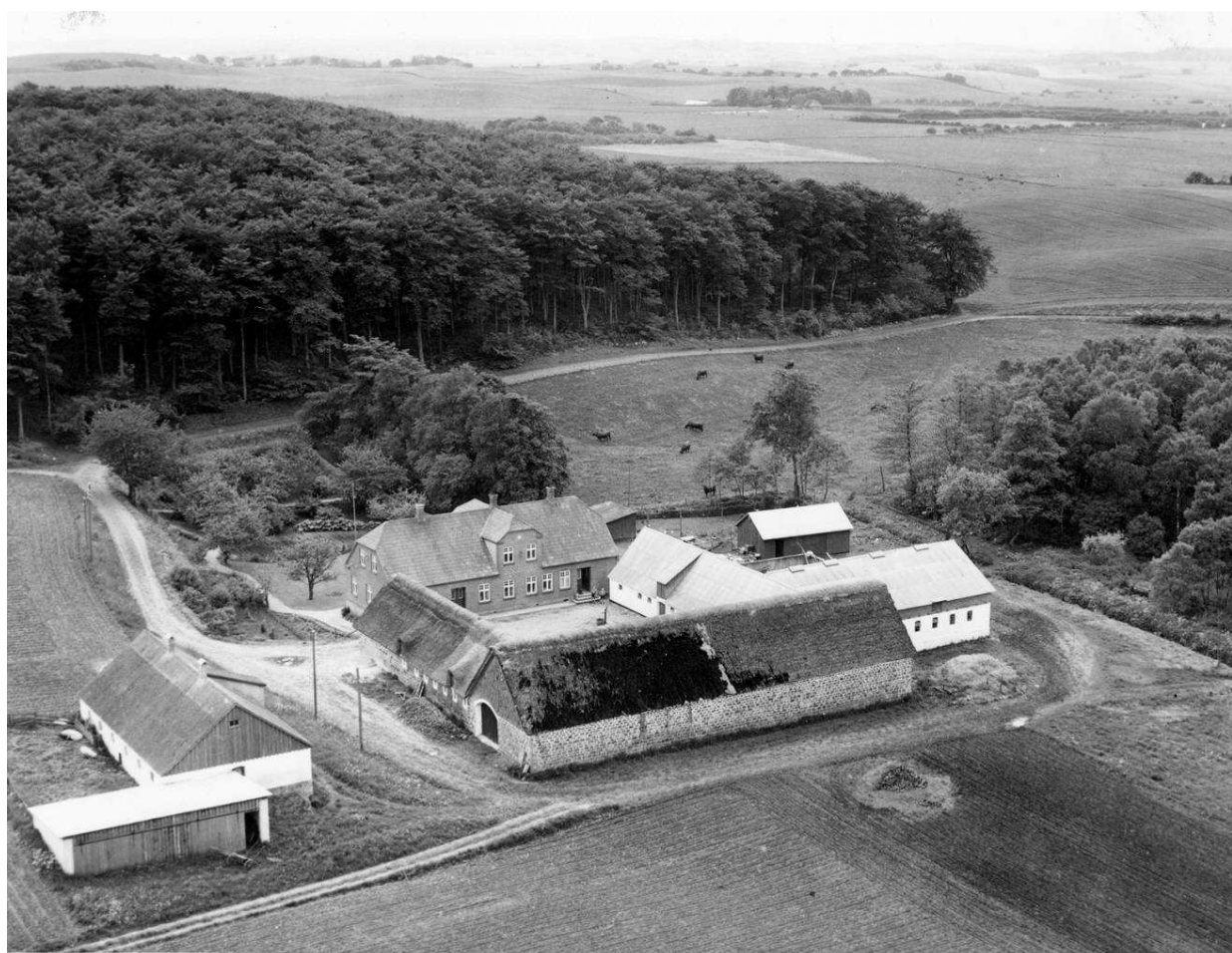
Efter deres dødsfald blev gården vurderet til salg: 12 fag stuehus, et lidet nyopført hus og en staldbygning 13 fag. Desuden teglovnen til 20.000 sten med tilhørende tørrelade 12 fag. Man anslog, at der i mosen årligt kunne graves 200.000 tørv til salg foruden eget forbrug, vel at mærke hvis teglværket blev nedlagt. Rugavl blev ansat til otte fold á fem rigsdaler, byg til seks fold á 4½ rigsdaler og havre til ti fold á tre rigsdaler. Der kunne holdes seks køer, fire unghøveder og otte får med lam. Til gårdens drift behøvedes to heste og to stude.

Årsløn til en karl androg 40 rigsdaler, en pige 24 rigsdaler og en dreng 20 rigsdaler. En karl tjente altså årligt otte tønder rug, dvs. avlen fra en tønde land. Kongelige skatter og kommuneafgifter udgjorde 40 rigsdaler. Kolonialvarer til husets behov 50 rigsdaler. Indtægter i alt 622 rigsdaler og udgifter i alt 338 rigsdaler. Gårdens værdi i handel ogandel blev ansat til 5.000 rigsdaler.

Gården blev købt af Johannes Thygesen, der var en søn fra matrikel 4 i Gravlev. Han nedlagde teglværket, hvis sten i øvrigt havde et dårligt ry.

Johannes Thygesen blev afløst af sønnen, Theodor, men hans ejerskab fik en brat ende. Et fald fra staldloftet kvæstede ham så alvorligt, at han døde otte dage senere. Enken ansatte en bestyrer, som hun senere giftede sig med.

I dag (2003) drives gården med planteavl uden besætning.

Ved Fredskoven I. Nederste billede viser det gamle stuehus, der blev nedrevet, efter at det nuværende stuehus var blevet bygget i 1923. Det nye hus blev bygget uden for det gamle. På den måde fik man en større gårdsplads, og det gamle hus kunne stadig bruges under byggeriet af det nye. Personerne i forgrunden er Ane Andersen med datteren Marie ca. 1922.

Ved Fredskoven 2 Tangelund

Gården bygget 1806.

1970: Matrikelnr. 2b, 2e, 2h, 2l, 3h, 5h, 7f, 8b, 9d, 10d, 11c, 12a
Areal 38,3 hektar

1806: Anders Nielsen Kolind

1828: Mikkell Knudsen Kysing (kaldet Skøtt), gift m. A.N. Kolinds enke

1856: Caroline Marie Skøtt, datter

1857: Rasmus Peter Nielsen, gift med Caroline Marie, der døde 1857

1911: Christen Møller Nielsen, søn af R.P. Nielsens 2. ægteskab

1956: Peder Henry Sørensen, slægtning

Gården blev bygget på jord fra matrikel 2 i Gravlev, på en lokalitet kaldet ”Tangen”. Det er en langstrakt forhøjning mellem lave arealer, der engang var en del af den lange fjordarm, der strakte sig fra Jernhatten til Ulstrup.

De usædvanligt mange matrikelnumre viser, at der i tidens løb er tilkøbt mange jordlodder, mest omkringliggende englodder.

Lerlodden på Vesterhoved kom til gården i 1828 fra matrikel 8.

Mikkell Knudsen var fra Kysing og havde inden købet af Tangelund været skytte på Skærsø, derfor hang navnet Skøtt både ved ham og hans efterfølgere på gården. Før Tangelund ejede han også i nogle år ”Margrethelund” i Holme.

Hans datter, Caroline Marie, døde som 22-årig i barselsseng, hvorefter hendes ægtefælle, Rasmus Peter Nielsen, senere giftede sig igen. Fra første ægteskab havde R. P. Nielsen sønnen Carl. I andet ægteskab kom tre børn: Christen, Niels og Kirstine, kaldet Stine. Carl, Christen og Stine forblev ugifte og boede på Tangelund hele livet. Niels var skolelærer i Stenvad, men som enkemand kom han på sine gamle dage tilbage til sine søskende på gården og tilbragte sin alderdom der.

I dag (2003) drives gården økologisk med dyrehold.

Ved Fredskoven 2. Øverste billede viser de gamle bygninger til gården, nok fra omkring år 1900. Personerne er ukendte. Nederst luftfoto fra 1946-48 med det ret pompøse stuehus fra 1933 og nyere udbygninger.

Folketælling 1834:

*Mikkel Knudsen Kysing, selvejer, 59 år
Karen Sørensdatter, hans kone, 65 år*

Folketælling 1845:

*Mikkel Knudsen Skjødt, gårdmand, 71 år, født i Kysing sogn
Ane Kirstine Munk, hans kone, 49 år, født i Ebeltoft sogn
Karoline Marie 10 år, deres datter, født her i sognet*

Stubbesøvej 15

Gravlev Møllegård

1688: Intet matrikel nr.

1844: Ny matrikel 1

1970: Matrikel 1a, 1d
Areal 73,1 hektar

1688: Ejer Skærsø, fæster og møller Thyge Espensen

1728: " " " " " Espen Thygesen, søn

1764: " " " " " Thyge Mathiesen, brorsøn

1800: " " " " " Rasmus Jensen Alling, gift med enken efter T.M.

1808: Gården købt til selveje, pris 3.000 rigsdaler

1835: Andreas Boiesen, svigersøn

1867: Jens Johannes Boiesen, søn

1924: Jens Poulsen, barnebarn fra matrikel 7 (hans mor var datter af J. J. Boiesen)

Gravlev Vandmølle nævnes første gang i 1503, da Mette Eriksdatter Rosenkrans fra Bjørnholm (nuværende Høegholm) overtager Skærsø som mødrearv. En jordebog fra midten af 1500-tallet kalder møllen ret nybygget, men det kan måske være efter en brand.

Matriklen 1688: Grouløff Mølle haver en liden overfaldskværn, som får sit vand fra skoven, fattig ofte (på vand) og haver liden måling af Grouløff Bye. Skoven dertil er bøg, en deel forhuggen og sættes til 12 svins olden. Skovens størrelse og tilstand afgjorde, hvor mange svin der kunne hente føden i skovbunden.

I 1688 havde mølleren noget kirkejord fra Fuglslev Kirke i fæste. Det lå yderst i bymarken, nordøst for byen ved Hyllested skel. Det var en lang vej fra møllen, men kirkejorden skulle vel supplere møllens ret lille areal.

I 1705 benævner sognepræsten møllen som en "liden græsmølle" dvs. en mølle, hvor det meste af mølledammen var tørlagt om sommeren, for at man så i stedet kunne udnytte græsset på arealet.

Skærsøs beskrivelse af gården 1711: Findes seks plovbæster, dog udygtige til ploven, desuden to køer, en kvie, en kalv og seks får. Ved mølleværket forefindes stor brøstfældighed.

I 1860 byggede man en ottekantet vindmølle, hollandsk model med stråtag, på bakken sydøst for gården. Om gårdens to sønner skulle have hver sin mølle, vides ikke, men da den ældste søn døde i 1867 af skader, han pådrog sig i krigen i 1864, var det måske årsagen til, at vindmøllen allerede i 1870 blev nedbrudt og genopført som Obdrup Mølle ved Trustrup. Konkurrence fra Hyllested Mølle kan også have spillet ind.

I 1922 blev mølleriet nedlagt, og senere blev mølledammen udtørret og opdyrket.

Hvem der på et ukendt tidspunkt byggede en mølle på stedet, og hvorfor den blev bygget, findes der ingen skriftlige oplysninger om. I 1400-tallet hørte Skærsø under Bjørnholm. Det må formodentlig være en af disse gårde, der har bygget møllen, men Domkapitlet i Århus kan heller ikke afvises.

I dag (2003) er der intet spor af møllen tilbage. De gamle bygninger er borte, og gården rummer nu Ebeltoft Zoo.

Stubbesøvej 15, Møllegården. Øverst ses det gamle møllehus, der lå på nordsiden af afløbet fra mølledammen, hvor også de oprindelige landbrugsbygninger lå. Nederst ses, med mølledammen i forgrunden, de nyere bygninger på sydsiden af afløbet.

Folketælling 1787:

Thyge Mathiesen, møller, 59 år, gift anden gang

Maren Jensdatter, hans kone, 30 år, gift første gang

Maren 15 år, datter af første ægteskab

Folketælling 1834:

Andreas Bøiesen, møller, 37 år

Jensine Rasmusdatter, hans kone, 34 år

Rasmus tre år, Ida Marie et år, deres børn

Rasmus Jensen Alling, 70 år, tidligere ejer (far til Jensine)

Folketælling 1845:

Andreas Bøiesen, møller, 47 år, født i Vistoft sogn

Jensine Rasmusdatter, hans kone, 44 år, født her i sognet

Rasmus 14 år, Ida Marie 12 år,

Jens Johannes seks år, Maren fire år, deres børn, født her i sognet

Stubbesøvej 13

Bettesø

Ejendommen bygget 1858.

1970: Matrikelnr. 3d, 3j, 3o, 7d, 8l, 23a, 24a
Areal 10,5 hektar

1858: Niels Sørensen Bonde

1900: Jens Peter Sørensen, søn

1925: Ane Kirstine Sørensen, hans enke

1929: Martin Thorvald Sørensen, søn

Ejendommen blev bygget på jord fra matrikel 3. Den ældste søn her, Niels, skulle selvfølgelig overtage fødegården i Gravlev, men hans forhold til en væverdatter (det var langt under hans stand) passede hans fader så dårligt, at han ”deporterede” Niels med familie til en lille ejendom, han byggede til dem på den yderste del af gårdens mark ved Stubbe Sø. Her kunne de så drive lidt landbrug og fiske i søen, mens en yngre broder overtog fødegården.

Det har næppe været en dans på roser at starte ved søen, men de klarede sig, og i dag (2003) er ejendommen stadig i familiens eje.

Det nye navn, Bettesø, er taget fra navnet på vandhullet mellem ejendommen og Stubbe Sø. Dette vandhul var før 1875 en del af søen, men efter vandstandssænkningen i søen blev Bettesø et særskilt vandhul. Det er nu stærkt tilgroet.

Stubbesøvej 20

Kærager

Gården bygget 1926.

1970: Matrikelnr. 1e, 2n, 3l, 3n, 8o, 32b
Areal 16,7 hektar

1926: Sigvard Sørensen

1956: Knud Aage Sørensen, søn

Gården blev bygget på jord, der tidligere var tilkøbt Stubbesøvej 13. To brødre fra denne ejendom, Thorvald og Sigvard, delte ejendommens jord imellem sig, så Sigvard fik jorden øst for daværende Ebeltoft-Trustrup Jernbane, hvor han byggede gården Kærager.

I dag (2003) er det meste af jorden solgt fra, og bygningerne fungerer som karantænestation for Ebeltoft Zoo.

Stubbsøvej 13, Bettessø. Billedet er fra omkring år 1900, inden Ebeltoft-Trustrup Jernbane blev anlagt. Den kom til at gå ret tæt forbi ejendommen. Personerne i forgrunden er ukendte.

Stubbsøvej 20, Kærager. Billedet viser Jenny og Sigvald Sørensen foran deres nybyggede gård.

Forsvundne huse uden for byen

Dyrholmhuset

Ejendommen bygget i 1829.

Flere ejere.

Matrikelnr. 8 d
Areal ca. 6,7 hektar

Ejendommen lå syd for Agerlandsvej, ca. midtvejs mellem Agerlandsvej 1, Ørbækholm, og Agerlandsvej 3, Hesselagergård.

Den blev bygget på lerlodden fra matrikel 8, der netop omkring den tid havde flere ejere. Der var både stuehus og udhus, og jorden blev vel drevet som almindeligt landbrug med lidt besætning. Den blev i 1872 købt af Ørbækholm og nedbrudt i 1909. Jorden blev lagt under Ørbækholm. Oprindelsen til navnet på huset er ukendt.

Jevsskovhuset

Jordløst hus.

Flere ejere.

Intet matrikel nr.

Huset lå nord for vejen, Ved Fredskoven, ca. 60 meter øst for nuværende hus, Ved Fredskoven 3. Opført ukendt år før 1834, men bygget på jord fra matrikel 8. Lejekontrakt for 200 år tinglyst den 12. januar 1846. Brandforsikret første gang den 19. oktober 1845, brændt otte dage senere. Købt i 1917 af Trangsmosegård og nedbrudt i 1922. Huset lå ved Jevs Skov, deraf navnet.

Sandgravhuset

Jordløst hus, bygget i 1826

Flere ejere.

Matrikel nr. 2 m

Huset lå nord for Stubbesøvej i svinget nordøst for den tidligere mølledam. I 1826 købte tømmersmand Søren Nielsen 396 kvadratalen (158 m²) jord til byggegrund fra matrikel 2. Man havde ingen brønd ved huset, men hentede vand ved kanten af mølledammen i et kildevæld kaldet "Pløjskers Hul". De gamle i byen kunne fortælle, at Pløjsker var en tysker, der sammen med et spand heste var druknet i hullet. Mange af disse gamle historier har et spand heste med i dramatikken. De er næppe sandfærdige. Huset stod tomt og faldt sammen omkring 1980. Det er ikke siden blevet genopført. Sandgraven på stedet har givet navn til huset.

Det gamle smedehus (beboelsen). Personerne er ukendte.

Sandgravhuset, 1913. Stående ved huset: Ane Thomsen med datteren Jenny, mens sønnen Kristian holder ved køerne. Manden og køerne er fra Østergård.

Nuværende huse uden for byen bygget før 1920

Brønhøjvej 11 ”Baroniet”

Ejendommen bygget 1905

Mange ejere

Matrikel nr. 30 b
Areal 4,9 hektar

Ejendommen blev bygget på jord fra tre af de fire husmandsbrug, som Rugård ejede i Gravlev indtil midten af 1800-tallet, da de blev solgt til matrikel 4. Da Johannes Thygesen fra matrikel 4 købte Trangsmosegård, fik han disse lodder med til gården, men de blev senere solgt fra igen som en selvstændig ejendom med lidt landbrugsdrift.

Navnet ”Baroniet” er en nyere tilsnigelse. Tidligere kaldte man et husmandsbrug for et ”bette sted”. Efter byggeriet her blev ejendommen solgt til en mand, man kaldte ”Baronen”, og selvfølgelig blev stedet derfor kaldt ”Baronstedet”. En langt senere ejer ”pyntede” yderligere på navnet, som nu må være landets mindste baroni.

I dag (2003) er jorden tilplantet og huset skilt fra skoven.

Ved Fredskoven 3

Huset bygget 1848

Flere ejere

Matrikel nr. 8n

Huset blev bygget på en udmarkslod fra matrikel 8 i Gravlev. Det blev i 1918 købt af Trangsmosegård og fungerede en årrække som fodermesterhus til gården. Senere blev det igen solgt fra gården.

I dag (2003) bruges huset af ejeren som sommerhus.

Ved Fredskoven 5 Jevshus

Huset bygget 1849

Mange ejere

Matrikel nr. 7b
Areal 4 hektar

Huset blev bygget på en udmarkslod, der blev købt fra matrikel 7 i Gravlev. Der har muligvis været drevet lidt landbrug på stedet, men arealet er meget bakket og er nu tilplantet. Jevs Skov har givet navn til huset.

I dag (2003) er hus og skov stadig en enhed.

Stubbesøvej 16

Ejendommen bygget 1860

Mange ejere

Mange matrikel nr.
Areal 7 hektar

Ejendommen blev samlet af en række englodder, der i 1700-tallet hørte under gårdene i Fuglslev. Nedbrændt og genopført 1868. Den har været handlet med mange gange.

I dag (2003) rummer ejendommen et blandet dyrehold.

Stubbesøvej 18

Ejendommen bygget 1918

Flere ejere

Mange matrikel nr.
Areal 3,1 hektar

Ejendommen blev bygget på de fire små englodder, som tidligere hørte til Rugårds fire husmandsbrug i Gravlev.

I dag (2003) er hus og jord stadig en enhed.

Stubbsøvej 18. Billedet viser Marie og Niels Sørensen med børnene Minna og Peter.

Møllebækvej 4

Gravlev Brugsforening

I slutningen af 1800-tallet vandt andelsbevægelsen stærkt frem. Ikke mindst "Forbrugsbevægelsen" havde fremgang – så meget, at over en årrække fik de fleste landsbyer her på egnen en brugsforening. Også Gravlev kom med i rækken, da man den 5. oktober 1901 holdt stiftende generalforsamling i en Brugsforening for Fuglslev Sogn.

Her vedtog man blandt andet, at udensogns boende også kunne blive medlemmer mod et indskud på 10 øre, dog uden at få del i et eventuelt overskud eller have stemmeret. Det samme blev gældende for indensogns ugifte. Disse stramme regler blev dog ophævet allerede i 1903.

En sal på loftet kunne lejes af medlemmerne, dans seks kroner, foredrag to kroner, dans for ungdommen fire kroner, men ingen spiritus her og opsyn af to medlemmer af brugsens bestyrelse.

Forhandlingsprotokollen nævner intet om de første uddelere, men der var rod og rettelser i regnskabet flere gange. Første halvårs regnskab viste et underskud på 47 kroner og 59 øre. Første helår var straks bedre, nu var der et overskud på 120 kroner, ud af en omsætning på 7.443 kroner.

Varelageret var næppe stort. Man hjemtog, blandt meget andet, 100 flasker bajersk øl (to kasser) ad gangen, pris i alt 9,50 kroner. Det gik dog fremad, i 1913 var omsætningen 36.053 kroner med en dividende på hele 12 procent. Uddelerens årsløn androg 1.550 kroner. I 1914 bygges et udhus til brugsen, 1917 opsættes en kakkelovn i butikken, 1921 ansøger Hornslet Brugsforening om et bidrag til hjælp til at dække deres underskud, det nægtes, 1925 lægges bræddegulv i køkkenet, 1929 tilbygning og forandring af butikken, 1933 nyt gulv i salen, pris 270 kroner, 1947 kakkelovn i salen, 1948 installeres andelsfryseri i brugsens udhus, 1957 bygges større garage, 1961 ombygning af butikken, 1961 etableres benzintank, 1963 anskaffes brugt frysedisk, 1965 køledisk, 1969 udvides butikken og beboelsen, 1970 indføres kontant betaling, 1972 bygges igen større garage.

I de følgende år blev konkurrencen på dagligvarer skærpet. De små brugser i omegnen gav efterhånden op, og til sidst måtte også Gravlev Brugs lukke. Den 31. december 1995 var det slut. Det resterende varelager solgtes, og bygningen blev overtaget af uddeleren. Da alt var gjort op, var der et mindre overskud, der gik til velgørende formål.

I protokollen nævnes fem uddelere: 1907 Peter Petersen, 1938 Arthur Christensen, 1955 Søren Kaagh, 1958 Jens Mogensen, 1960 Ib Jensen.

Lukningen af brugsen var et alvorligt slag for lokalsamfundet. Ikke økonomisk, men nu var der langt til nærmeste butik, og den sociale kontakt mellem egnens beboere blev også forringet. Salen på loftet havde i årenes løb været stedet for generalforsamling, høstgilde, juletræ, fastelavns-gilde og lignende fester, hvor der, især tidligere, var stor tilslutning. Byen var blevet et samlingspunkt fattigere, men udviklingen her var ikke anderledes end i andre tilsvarende landdistrikter, hvor folketallet også var i tilbagegang.

I dag (2003) bruges bygningen som vinlager.

Møllebækvej 4. Billede af butikken fra omkring 1920. Stående bag disken uddelerparret Peter og Agnes Petersen. Stående foran disken Tine Jørgensen, Gravlev Station, og Søren Rousing, Gravlev. Siddende Ane Marie Rousing, Gravlev, og stationsforstander Johannes Jørgensen, Gravlev Station.

Ned fra loftet hænger snoren til indpakning. Til venstre for disken var der en lem i gulvet ned til kælderen, hvor man opbevarede øl, sirup, tjære og mange andre ting. Bag Johannes Jørgensen ses isenkramafdelingen med diverse skovle og grebe til landbruget. Spiritusafdelingen står på en hylde bag uddeleren, og på væggen ses et udsnit af datidens varelager, der omfattede mange særlige ting fra træsko, kotøjr og følgrimer til julepynt og sytråd. Havde butikken ikke en vare på lager, ja, så skaffede uddeleren det med garanti hjem ved første lejlighed. Dengang gik man ikke bare i en anden butik efter manglende ting, en landbutik skulle kunne klare alverdens mærkelige ting for kunderne. Det forventede man, og det blev efterlevet af uddeleren.

Den årlige generalforsamling var en festaften, hvor man mødtes, ikke så meget til beretning og regnskab, men mere til socialt samvær med auktion over tom emballage og derefter dans nogle timer. Kaffebordet med "små sorte" til kaffen gjorde vist heller ikke samværet ringere. Dengang kom folk ikke så meget hjemmefra. Derfor var generalforsamlingen en kærkommen lejlighed til at mødes i festligt lag med mange af Brugsens kunder fra både Fuglslev og Gravlev.

Møllebækvej 2 Gravlev Station

Med indvielsen af Ebeltoft-Trustrup Jernbane den 27. marts 1901 blev Gravlev stationsby med de fordele for person- og varetransport, der fulgte med denne nye status. Dog kom der ingen byudvikling i gang, men nu kunne man oprette en brugsforening ved siden af stationen.

Banens historie er beskrevet mange steder. Den skal jeg ikke gentage her, blot fortælle om egne oplevelser på nærmeste hold af den daglige drift.

Banen gav store lettelser for transport, men for de berørte landmænd også store ulemper. Linieføringen skar sig gennem landskabet uden hensyn til skel og markveje, og selvom der blev lavet mange overkørsler, betød det omveje med dyr og afgrøder. Dertil kom risikoen for påkørsel af løse dyr på banelegemet, især i mørke og tågede efterårsaftener kunne disse påkørsler ske.

Fra banens side var man ellers forsigtig nok. I de første år efter åbningen havde de forskellige stationsforstandere hver en strækning af banen, de skulle tilbagelægge til fods, inden morgentoget måtte køre fra Ebeltoft. Denne sikkerhed blev dog senere opgivet.

Stationsforstanderne havde bopæl med familien på stationerne. De arbejdede på banen, mens konen passede billetsalg, pakkepost og udlevering af varer fra pakhuset. Foruden mange andre ting fragtede toget også grise til slagteriet i Ebeltoft (startet i 1903). De blev gennet ad vejen til stationen, hvor de samledes i en fold på rangerarealet inden den videre rejse til byen.

Banen havde en fast arbejdsstab til at holde banearealet ved lige. Der var nok at lave om sommeren, ukrudt blev fjernet med skuffejern et par gange hvert år, og de mange skrå flader, både ved udgravninger og dæmninger, blev omhyggeligt slået med le. En akavet stilling med ”det lange ben” nederst, men tempoet var moderat og pauserne hyppige.

Man havde tre forskellige arbejdskøretøjer, troljen, draisinen og skinnecyklen. Troljen var en svær fladvogn, der blev drevet frem ved hjælp af en tap på hjulene, hvor man stående hev op og ned i en stang på denne tap for at holde hjulene i bevægelse. Draisinen (opkaldt efter opfinderen, friherre von Drais) var en lettere konstruktion. Her sad to mand og trak i en tværstang, der ved en krumtapforbindelse drejede hjulene rundt. Den var væsentlig hurtigere end troljen, men egnede sig bedst til persontransport. Den trehjulede skinnecykel brugte man til og fra arbejdsstedet på banelinien. Den var let og kunne løftes af sporet, når toget nærmede sig. Den var desuden meget letløbende, så over lange strækninger kunne den løbe ”på frihjul”, hvad man da også udnyttede til sidste meter.

Efter 2. Verdenskrig kom der en ny baneformand som chef for arbejdsstyrken. Han var teknisk begavet, og det gav flere forandringer. Skinnecyklerne blev udstyret med knallertmotor, der med en flot blå røg bagud sendte føreren af sted med hidtil ukendt fart. Til sig selv konstruerede formanden en draisine med en kraftig benzinmotor, et hidsigt køretøj, der i fart og ikke mindst lyd overgik togene på banen.

Da tyskerne under krigen 1940-45 påbegyndte anlæg af Tirstrup Flyveplads, skulle der anlægges en jernbane fra Gravlev til flyvepladsen. Fra Randers afgik hver morgen et tog til Gravlev med et par hundrede arbejdere. Fra stationen her gik de videre til fods til arbejdsstederne på strækningen med både udgravninger og opfyldninger, udført med håndkraft. Der kom dog aldrig tog på strækningen, kun tipvognsspor, men gravearbejdet ses stadig flere steder i landskabet.

Der var en vis hygge ved at køre med toget, personale og passagerer kendte i regelen hinanden, og servicen var i top. I Gravlev boede i en del år en advokat, der hver morgen skulle med toget til Ebeltoft. Han var ikke særlig præcis, men var han ikke kommet til tiden, kørte toget fra stationen hen til vejen fra Gravlev, hvor man så ventede på ham – han måtte jo komme.

Banens økonomi var skrantende, havde vel altid været det, og den 31. marts 1968 stoppede det hele. Materiel og bygninger blev solgt, og store dele af banestrækningen kom for et symbolsk beløb tilbage til de gårde, der i sin tid havde afgivet jorden. Strækningen fra Gravlev til Ebeltoft blev overtaget af Skov- og Naturstyrelsen. Her anlagdes en offentlig gang- og cykelsti, kaldet Naturstien.

Efter 67 år var Gravlevs æra som stationsby forbi. Da var bilernes tid også for længst begyndt.

Stationen med omgivelser, som den så ud omkring 1925, inden beplantning slørede udsynet. Køretøjet siges at være fra Gravlev Møllegård, men hvorfor man her ved vejen til Gravlev har leveret en meget stor bøgekævla, vides ikke.

Kirken

Gravlev by og bymark har tilsyneladende altid udgjort den sydlige halvdel af Fuglslev sogn, naturligt afgrænset af Stokbækken mod nord og af Havmølleåen mod syd.

Gennem århundreder har beboerne i byen brugt vejen til kirken, i begyndelsen med et vadested over bækken, men på et tidspunkt har man anlagt en plankebro, der var beliggende ca. 30 meter vest for den nuværende overkørsel. Denne bro må have givet bækken navn, for stok betyder planke, altså bækken med plankerne. Hvornår det er sket, vides ikke, men det går i alt fald tilbage til 1600-tallet eller tidligere.

Fuglslev Kirkes ældre historie er ukendt. Dog kan selve bygningen fortælle noget om de byggefaser og udvidelser, den har gennemgået. I nordmuren ses tydeligt en større rest af en mur sat af rå og kløvede marksten stammende fra en ældre, romansk kirkebygning, som vi intet kender til. På et tidspunkt blev der bygget et kapel til denne mur med en åben arkade (rundbue) ind til kirken. Hvornår, hvorfor og af hvem vides ikke, også tiden for nedbrydningen er ukendt.

En dag var kirken blevet for lille. Man byggede derfor seks meter til vestenden, med munkesten yderst og de gamle marksten fra den tidligere gavl som indermur. Spor i gavlen bag orglet antyder, at der også må være bygget et tårn ved den nye vestmur. Ved dette byggeri blev kirken kun udvidet i længden, og man har også bevaret det oprindelige bjælkeloft. Udvidelsen må være foregået engang i 13-1400-tallet, men senere blev kirken igen for lille. Nu rev man hele sydmuren og koret ned, og den nye sydmur blev rejst omkring 2,5 meter længere ude, så at kirken nu blev væsentligt bredere. Samtidig blev der bygget hvælvinger over hele kirken, og det ses, at mens hvælvene blev lagt på den nye sydmur, har man ikke turdet lægge dem på den gamle nordmur, men har ført hvælvsøjlerne til jorden inden for muren. Det nye kor fik en tresidet afslutning mod øst, en stil, der er ret udbredt på Djursland, bl.a. Tirstrup Kirke fra 1465.

Det gamle tårn blev revet ned (når kirken blev bredere, stod det jo ikke længere i midten), og det nuværende tårn opførtes som styltetårn, det vil sige et tårn med åbning i midten (som Tirstrup Kirke). Denne åbning blev udmuret i begyndelsen af 1900-tallet, da den gamle indgang mod syd med våbenhus blev ændret til den nye indgang i vest med nyt våbenhus i tårnet.

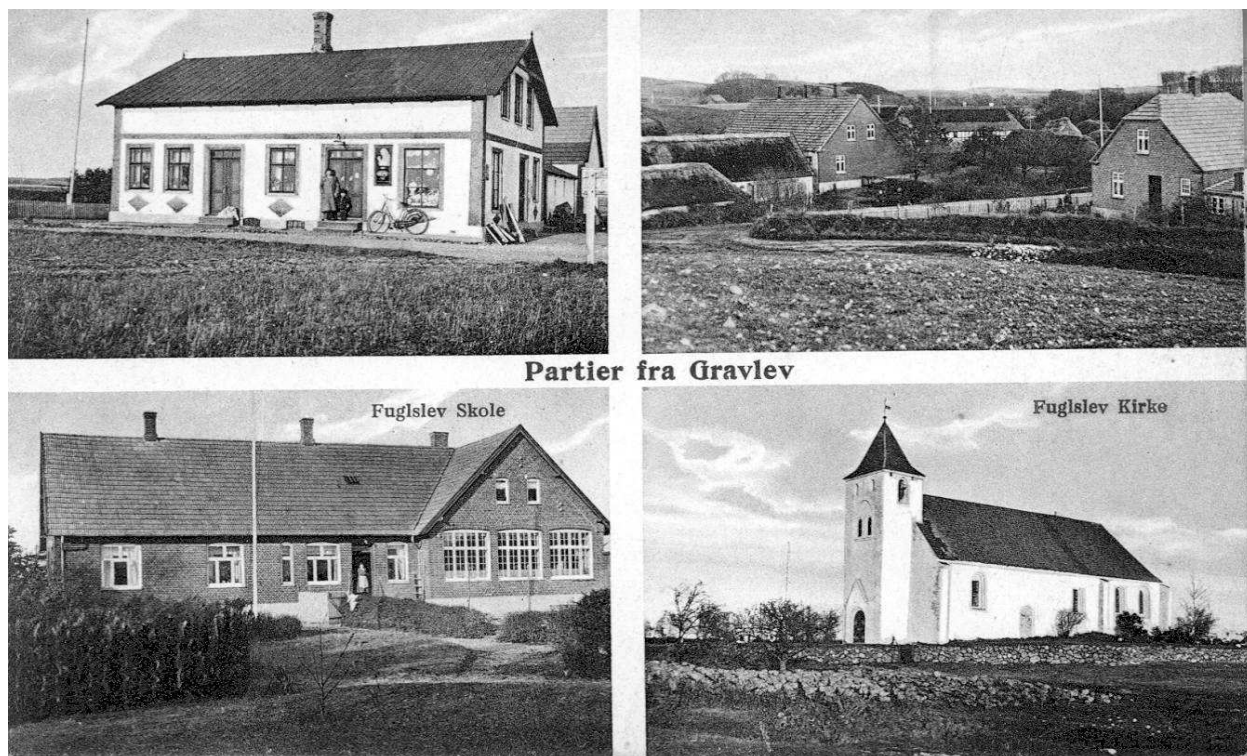
Med to større udvidelser endte kirken som en meget stor landsbykirke – alt for stor til sognets ret beskedne antal beboere. I 1688 havde hele sognet 20 gårde og 11 huse, og ved den første folketælling i 1787 i alt 210 personer. Da Fuglslev Sogn heller aldrig har rummet nogen herregård, kan udvidelserne ikke være kommet ad den vej, men må søges andre steder. Vi ved, at Fuglslev indtil 1552 havde marked tre gange årligt på ”Vor Frues” (Jomfru Marias) mærkedage, og da kirken netop var indviet til ”Vor Frue”, tegner der sig en mulig sammenhæng mellem kirken og disse markeder. Vi ved også, at den magtfulde, katolske kirke styrede mange ting, sikkert også markedet i Fuglslev, og så må det formodes, at Domkapitlet i Århus har bekostet kirkens udvidelser til brug ved markedet og ikke for at gavne sognets beboere.

I 1552 fik markederne i Fuglslev en brat ende. Efter reformationen i 1536 blev de fleste af den katolske kirkes værdier konfiskeret af kongen, og tilsyneladende kom Fuglslev Kirke under kronen. Nu turde man råbe højt i købstaden Ebeltoft, hvis rettigheder forbød markeder i en omkreds af to mil (ca. 15 kilometer) fra byen. Kongen gav Ebeltoft medhold og beordrede markedet flyttet til købstaden.

Kongen manglede i regelen penge, og det blev efterhånden almindeligt, at han, især ved landsbykirker, solgte patronatsretten (patron betyder velynder eller beskytter) med rettigheder og forpligtelser til en lokal herregård. Det skete også her, idet kongen i 1678 tilskødede Skærsø patronatsretten til kirken med tilhørende tiender og kaldsretten til embedet (valg af præst) for

212 rigsdaler. I 1690 solgtes kirken videre til heksejægeren, Jørgen Arnfeldt, på Rugård, der i 1702 indrettede familiegravkammer i koret (sløjfet 1902). Omkring 1735 overgik patronatsretten til Høegholm indtil 1808, da Høegholm solgte et stort areal, hvor en ny gård, der fik det gamle navn Bjørnholm, blev bygget. Med i handlen fulgte også Fuglslev Kirke, der så var ejet af denne gård, indtil kirken i 1912 overgik til menigheden i sognet.

Det fremgår af markkortet fra 1795, at kirken da ejede den yderste, nordøstre del af bymarken. Tidligere, i 1600-tallet, ejede kirken også et betydeligt større areal nord for byen på den østlige side af vejen mod Fuglslev. Heraf fremkom de tre gamle marknavne: Kircke Støcks Wang, Kirkesig (vådt område) og Kirkestent (lavt dige).

Billederne er fra omkring 1925 og viser brugsen, Nederby, set fra nordvest, skolen og kirken.

Skolen

Ved forordning af 23. januar 1739 blev det påbudt, at hvert landsogn skulle oprette en skole for sognets børn. Da havde byskolerne allerede fungeret i mange år, og Fr. IV havde oprettet 240 rytterskoler (ingen her på egnen) i årene 1721-27. Skolegang på landet var blevet en nødvendig ting, for allerede i 1736 blev det påbudt, at alle børn skulle konfirmeres, og de skulle derfor have en vis kristendomskundskab for at kunne svare på præstens overhøring ved konfirmationen i kirken. Var de ikke konfirmerede, kunne de ikke blive gift eller overtage en fæstegård.

Flere herregårde havde allerede da indset, at skolegang var gavnlig for fæstebøndernes børn (Rugård i 1713 og Høegholm i 1726), men i Fuglslev Sogn var der ingen skole, og det havde en bestemt årsag. Fuglslev by, og til dels også Gravlev, var strøgods, dvs. der var flere ejere af gårdene i de to landsbyer, og da det i regelen var den største lodsejer, der skulle oprette en skole, stredes man om, hvem der skulle påtage sig denne udgift.

I Fuglslev var Søholt efterhånden blevet den største lodsejer, og da skolen skulle ligge i nærheden af kirken, fordi skoleholderen også skulle ringe med kirkeklokken, synge ved gudstjenesten og holde ryddeligt på kirkegården, måtte Søholt omsider påtage sig udgiften. Forinden havde man forsøgt flere udveje. Det blev foreslået, at Fuglslevs børn kunne gå til Tirstrup Skole og Gravlevs børn til Hyllested Skole. Det blev afvist af sognepræsten, der ikke kunne overhøre undervisningen, når den foregik i et nabosogn. Man kunne også oprette en vandskole, hvor en vandrelærer boede på skift på gårdene og underviste børnene der, men også det forkastede præsten.

I 1743 byggede Søholt et skolehus med tilhørende to fag (ca. tre meter) skolestue ved gaden, hvor nu Fuglslev Bygade 5 ligger. Børnenes forældre skulle betale skolepenge, og det passede ikke bønderne, der mente, at børnene kunne gøre mere gavn hjemme på gårdene. For at indrette skolegangen efter gårdenes travlhed skulle børnene kun gå i skole fra Mikkelssdag (29. september), eller når rugen var sået, og frem til påske. Den øvrige del af året måtte skoleholderen selv skaffe sig til livets ophold.

Lærdommen strakte sig til foruden kristendomskundskab at "tegne en mands navn" og læse skrift. Yderligere undervisning ud i regning og skrivning skulle betales ekstra med to skilling ugentlig. Skoleholderens løn var ikke stor: Årlig seks rigsdaler i penge, fra gårdene i alt 2½ tønne rug, 2½ tønne byg og desuden et læs tørv fra hver gård i sognet.

I 1772 beklagede sognepræsten sig over Fuglslev Skoles meget ringe standard og dårlige undervisere. "Det haver derfor været meget jammerligt, at endog ganske udygtige og uværdige personer har fået skolelønnen snarere som en almisse end som en belønning".

Med den nye skolelov af 1814 kom skolegangen på landet i fastere rammer. Det blev gratis, og der blev fire grundfag: religion, læsning, skrivning og regning, men mange børn blev stadig holdt hjemme i travle perioder, så forældrene måtte betale skolemulkt for fraværet. I 1845 måtte sognefogeden i Gravlev rundt i byen og pante for sådan ubetalt skyld til skolen. Han gjorde udlæg i flere ting, et par støvler, et lommeur og seks-syv sølvbeslåede piber. Der blev holdt auktion i skolen over effekterne, men om de blev indløst af ejerne vides ikke.

I 1860 var skolen i så ringe stand, at den blev nedbrudt og en ny blev opført på samme grund. Den 21. maj 1904 brændte skolen ned til grunden. Skolelærerens sønner havde leget med tændstikker i tørvehuset, og det endte med, at både tørvehuset, skolen og gården overfor brændte. En ny skole blev opført i midten af skoledistriktet, men dog på jord fra Fuglslev nord for Stokbækken, så den stadig kunne kaldes Fuglslev Skole. Det spillede måske også ind, at Gravlev kort forinden havde fået både jernbane og brugsforening, og alle fremskridt skulle vel

ikke henlægges til Gravlev. Den nye skole blev omhyggeligt brandforsikret, selv vandpumpen ved brønden blev forsikret for 20 kroner.

Med bygningen af den nye centralskole i Tirstrup blev Fuglslev Skole nedlagt i 1960 og solgt til privat beboelse.

Den 1. april 1940 begyndte min syv års skolegang i Fuglslev Skole. Det var en ganske almindelig landsbyskole med een lærer, een skolestue og børnene delt i to klasser, derfor kun skolegang hver anden dag. Skolen havde samme svaghed som alle andre tilsvarende skoler – lærdommen afhang helt af den enlige lærers evne til at undervise.

Min lærer var godt på vej til pensionen. Med årene var han blevet temmelig korpulent, og den daglige, sløvende rutine havde for længst låst undervisningen fast på et lavt niveau. Salmevers og bibelhistorie blev prioriteret højt, i anden klasse suppleret med Luthers katekismus. Skønskrift blev terpet, også retskrivning, men vi skrev aldrig stil, og vi gik ud af skolen i lykkelig uvidenhed om dansk grammatik. I de fire år i anden klasse brugtes den samme regnebog med de fire regnearter og intet med brøk eller matematik, så ved hvert skoleårs start begyndte vi igen forfra i bogen.

En sådan undervisning gav uinspirerede elever, og især de sidste par års skolegang var nærmest til ingen nytte. Til gengæld var landsdelens efterskoler meget glade for Fuglslev Skole, den var storleverandør af elever, der havde hårdt brug for mere lærdom.

Da der kort tid efter min skolegang kom en ny lærer på skolen, fik den med ham på katederet en helt ny og langt bedre undervisningsform, men forinden havde to generationers børn lært alt for lidt.

Smedjen

Som de fleste andre landsbyer har Gravlev haft en bysmedje, men dens alder og oprindelse kendes ikke. Heller ikke smedene har efterladt sig mange spor, så kendskabet til smedjen er begrænset.

Matriklen 1688 nævner ingen smedje, men den kan godt have været der, for smedjen med beboelse var byens fælles ejendom, der lå på den fælles gadejord. Smeden blev ansat for et år ad gangen som byens øvrige karle og piger. På kortet 1795 ses smedjens daværende plads i østenden af byen. Beboelsen må i første halvdel af 1800-tallet have været dårlig, for bymændene lejede i en årrække matrikel 16 til bolig for smeden. Senere byggede man igen bolig ved smedjen, og smeden havde også en smedelod (nord for Jevs Sø), hvor han kunne drive lidt landbrug.

En enkelt smedekontrakt er bevaret. Den 1. maj 1876 skrev bymændene kontrakt med smed Anders Pedersen, gældende for et år, på følgende vilkår: for en dags arbejde på 10 timer betales 166 øre, for et plovjern at hvæsse betales 25 øre og for en hestesko at omlægge 16 øre.

Bymændene skulle pløje smedelodden og hjælpe med tørveskær og høst, men smeden skulle betale skatten af hus og jord. Ved fraflytning skulle han udlægge 10 skæpper land (ca. 0,7 hektar) med rug, og han skulle sige op et halvt år i forvejen.

Landbruget var altså en ret stor del af smedens arbejde og nok også af hans indtægt. At det var småt med indtjening ses i 1913, da menighedsrådet giver årets indhold af kirkebøssen, i alt to kroner og ni øre, til smed Anders Jørgensen i Gravlev.

Omkring 1885 flyttede man smedjen (men ikke beboelsen) til dens nuværende plads, Bygaden 5, der også var gadejord. Den blev bygget ind til skrænten, men for at spare gravearbejde flyttede man vejen i en bue udenom, hvilket stadig ses. Niels Peter Jensen fra matr. 10 fortalte senere, at det i grunden var mærkeligt, at den var blevet stående – for den var muret op i brændevin.

I 1930 købte smeden, Carl Hedegaard Jensen, smedjen af bymændene. 1931 brændte smedehuset i østenden af byen, og smeden byggede da huset, Bygaden 3. Under krigen 1940-45 fik smedjen et større opsving, da smeden bl.a. lavede ælteværker til fremstilling af tørv. Med traktorens afløsning af hestene forsvandt det gamle smedearbejde med esse og ambolt, og i stedet blev det mere og mere et arbejde med rør og lignende.

I 1756 fortæller kirkebogen, at smeden, Christen Nielsen, er død. Af 1800-tallets smede findes et par stykker i folketællingerne, og 1900-tallet tæller fem smede: Anders Jørgensen (senere kranfører i Randers), Rudolf Sørensen (senere gårdejer i Fiskegårde), Carl Hedegaard Jensen, Jacob Bredstrup og Finn Poulsen.

I dag (2003) drives virksomheden som et moderne VVS værksted.

Smedjen, 1940-45. Øverst ses smedene i arbejde med en transportør til et ælteværk til fremstilling af tørv. Forrest en hesterive og en roerenser til reparation. I baggrunden byens eltransformator.

Nederst er smedjen blevet udvidet til dens nuværende form. De nye vogne skulle leveres til godset Høegholm. Bag vognene står smedemester Carl Hedegaard Jensen og to svende. Smeden fremstillede nye vogne i samarbejde med en broder, der var karetmager i Tirstrup.

Misrøgt af gårde

Den 6. august 1770 havde Skærsø indstævnet seks af sine syv fæstebønder i Gravlev (mølleren på Gravlev Mølle undtaget) for retten i Ebeltoft.

Stævningen havde tre punkter: 1. Deres efterladenhed med restancers pådragelse. 2. Gårdstedernes brøstfældighed og 3. Besætningernes mangel.

Ved en forudgående taksation af gårdene havde Skærsø beregnet, at hver af bønderne skyldte fra 167 til 199 rigsdaler. Det var mange penge dengang, da det var over halvdelen af gårdenes senere handelsværdi.

De seks indstævnede havde en rigtig dårlig sag, for de måtte alle indrømme, at kravet, som det blev fremlagt af ridefogeden på Skærsø, var i alle måder rigtigt, og at de intet havde at erindre til deres forsvar. Dog ville de, inden doms afsigelse, bede det høje herskab se i nåde til dem, at herskabet ikke, med loven i hånd, ville udsætte dem med koner og børn fra deres påboende steder, hvorved de da ville falde i yderste armod.

Dommen var klar: Alle seks skulle betale det krævede beløb inden 15 dage eller stille nøjagtig kaution. Noget tyder dog på en vis nåde, for senere optegnelser viser, at flere år efter var det stadig de samme fæstere, der boede på gårdene. De blev altså ikke drevet fra hus og hjem. Det var også i Skærsøs interesse, at de blev siddende på gårdene, for uden fæstere ingen penge til Skærsø, og nye fæstere skulle i regelen hjælpes i starten med både sædekorn og besætning.

Om de nogensinde fik betalt deres skyld er ukendt.

Udsigt over Nederby med Stubbe Sø i baggrunden set fra Haugebjerg, omkring år 1900.

Folketælling 1787

Folketællingen den 1. juli 1787 er den første tælling af samtlige personer i Danmark. Det skal bemærkes, at folk blev talt på deres arbejdssted, når det var et andet sted end bopælen. Derfor er det samlede beboertal i byen ikke helt korrekt. Tællingen har fem kolonner:

1. Personernes fulde navne ud i enhver husstand.
2. Hvad enhver person er ud i familien, samt om børnene er ægte eller uægte, af første, andet eller hvilket ægteskab.
3. Personernes alder, det løbende alders år iberegnet.
4. Ugift eller gift og hvor ofte de have været i ægteskab eller enkestand.
5. Personernes titel, embede, forretning, håndværk eller næringsvej.

Tællingen viser, at landbruget er det altdominerende erhverv, men der er dog også en skovfoged, en møller, en smed, en skrædder og en fæhyrde. Flere er fattige. På en gård bor en 90-årig enke til leje, hun lever af almisser. På en anden gård bor 79-årig enke til leje, hun betler (tigger). I et hus, mandens moder, 70 år, vogter gæssene. I samme hus, 10-årig pige, hyrdepige. Hos fæhyrden er en 12-årig pige ansat som vogter.

Tællingen viser også, at mange ægtefæller har forskellig alder. Så har den ældste som regel været gift to eller tre gange, for dødsfald blandt yngre er tit forekommende. Var ægtefællen død, var den bedste livsforsikring at gifte sig igen så hurtigt som muligt. Flere unge mænd har nok kigget mere på gården end på den halvgamle enke, de giftede sig med, for at "få foden under eget bord".

Der blev født mange børn, men en hel del af dem døde ved fødslen eller i de første leveår, og kirkebogen fortæller om tilfælde, hvor flere søskende dør med få dages mellemrum, vel nok forårsaget af smitsomme børnesygdomme.

I 1787 boede der i alt 96 personer i Gravlev. Næsten alle i selve byen, uden for byen boede kun mølleren med familie og husstand på Gravlev Mølle.

Næste tælling foregik den 1. februar 1801, men desværre er det meste af tællingen fra Gravlev borte. Den tredje tælling foregik først den 18. februar 1834. Dette lange spænd af år skyldes måske de økonomiske problemer i forbindelse med statsbankerotten 1813.

Senere tællinger er 1840, 1845, 1850 osv. hvert femte år.

Gårdbrand 1804

Ildebrande har altid været frygtet, ikke mindst i de gamle landsbyer, hvor tæt liggende gårde med stråtag var et let bytte for flammerne. Med datidens hjælpemidler var slukning næsten umulig, og vindretningen bestemte ofte, hvor mange gårde der brændte. Næppe nogen landsby har undgået gårdbrande, det har Gravlev heller ikke.

Natten mellem den 8. og 9. december 1804 blev en meget dramatisk nat for byens beboere, ikke mindst for dem, det gik ud over. Ved halv elleve tiden opstod der brand i matr. 10 (Agertoften 11), og den bredte sig hurtigt til matr. 9 (Agertoften 7), da gårdene lå tæt sammen. Begge gårde brændte ned til grunden, og den efterfølgende vidneafhøring i retten den 7. januar 1805 bekræfter dramaet.

Fæsteren i matrikel 10, Søren Jensen, mødte ikke i retten, da han ”endnu var sengeliggende af den på legemet ved branden bekomne skade”. Søren Jensens kone, Ane Jensdatter, forklarede, at de var gået til sengs, men hun vågnede ved deres lille barns gråd og opdagede da, at gården var omspændt af flammer. De reddede sig ud, men kunne ikke se, hvor ilden var opstået, og de havde de foregående dage ikke beskæftiget sig med noget, der kunne forårsage brand.

Søren Jensens broder, Hans Jensen, var karl på gården. Han forklarede, at han havde kammer ved siden af hestestalden. Han blev vækket af børnenes skrig i gården og så da, at hele gården var omspændt af flammer, hvorfor han måtte springe nøgen ud af kammeret. Det lykkedes ham at få fire heste og to kalve ud af stalden, hestene dog stærkt svedne. Resten af besætningen indebrændte tillige med alt bohavede og redskaber.

Hos naboen, Mikkel Sørensen, gik det knapt så galt. Også her var en broder, Rasmus Sørensen, karl på gården. Han vågnede ved uro i hestestalden og slog alarm. Man nåede at få alle dyr ud sammen med sengeklæder fra to senge og to kister. Også en del bohavede fik man ud, men det blev slemt skadet ved den hårde medfart.

Brandfogeden, Rasmus Rasmussen, (Agertoften 3) forklarede, at der kom sprøjter fra både Skærsø, Søholt og Rugård tillige med mange mennesker fra nabobyerne, men da var gårdene for længst nedbrændte. Vinden kom fra øst. Havde den været fra vest, ville store dele af byen være brændt.

Skærsøs gårde i Gravlev blev brandforsikret første gang i april 1804, altså kun et halvt år før branden. Som ejer af gårdene fik Skærsø forsikringssummen på 550 og 580 rigsdaler udbetalt, men skulle selvfølgelig også bekoste nyopførelsen. Fæsterne havde ingen forsikring på besætning og løsøre, så Søren Jensen og hans familie mistede alt.

Matrikel 10 blev genopført på brandtomten, og matrikel 9 blev rykket lidt mod nordøst, så der blev større afstand mellem gårdene.

Sande menneskevenner! Med denne overskrift i Århuus Stiftstidende den 27. januar 1805 sendte Søren Jensen og Ane Jensdatter en lang og kunstigt formuleret tak til de mange, der, efter avisens omtale af branden, havde givet bidrag til en indsamling, som var sat i værk af en postmester Holm. Ikke blot fra egnen, men fra hele landet ja sågar fra København kom der bidrag, skrev Søren Jensen. Under den lange skrivelse sendte også Michel Sørensen og Maren Pedersdatter deres inderligste taksigelser for hjælp i deres mindre, men dog betydelige tab ved samme ildebrand.

Gårdbrand 1838

Den anden kendte gårdbrand i Gravlev fandt sted om natten mellem den 5. og 6. november 1838, da matrikel 7 (Agertoften 3) brændte ned til grunden. Ilden opstod omkring klokken elleve, da alle var i seng, også karlen, Thyge Rasmussen, der ved mulig uforsigtighed med en lygte måske var skyld i branden.

Nogle kreaturer og fårene reddedes ud, men resten af besætningen og hestene indebrændte.

Thyge var født på gården som søn af tidligere ejer, Rasmus Rasmussen, og dennes første kone, Ane Thygesdatter. Efter Anes død giftede Rasmus sig igen med Mette Marie Sørensdatter, med hvem han fik fire børn. Senere døde Rasmus, og Mette Marie giftede sig da med den noget yngre ungkarl, Jens Peter Petersen, fra matrikel 4 (Bygaden 1) og det var dem, der var ejere ved branden.

Ved brandforhøret den 7. november forklarede Thyge, at han som sædvanligt havde skåret hakkelse til hestene ved nitiden i lyset fra en lygte af træ med glas i siderne. Lyskilden var et tællelys, og da han forlod hakkelsesrummet, slukkede han lygten, der blev stående i skærekassen, men bemærkede da, at der stadig var en glød i tanen (vægen) på lyset.

Omtrent samtidig kom to piger gående til gården helt fra Lykkesholm. Den ene, tjenestepige Ane Marie Sofie Nielsdatter 19 år og konfirmeret, forklarede, at de af deres husbond på Lykkesholm havde fået lov at gå til Gravlev bemeldte aften. Hun havde om sommeren tjent på gården i Gravlev, og hendes ærinde var at tale med sin tidligere madmoder om noget stof til en kjole, hun havde til gode af sin sommerløn. Madmoderen var allerede gået i seng, men Ane Marie snakkede dog med hende gennem vinduet.

Pigerne havde også snakket med Thyge i hakkelsesrummet, og da han straks var færdig med arbejdet der, fulgte han dem på vej gennem byen til sognefogedens gård (Bygaden 2).

Thyge forklarede videre, at han ved hjemkomsten til gården var en tur i stalden og havde da ikke mærket noget til ild eller røg. Ej heller havde han den pågældende aften røget tobak. Derefter var han gået i seng. Fra sengen opdagede han ild i taget over hakkelsesrummet og i hjørnet, hvor taget over fæhuset og ladehuset stødte sammen.

Nærmere til brandårsagen kom man vist ikke. Gården blev genopbygget på dens nuværende plads ca. 100 meter syd for brandtomten ved gaden. En ildsveden bjælke i det vestlige udhus vidner stadig om brand og genbrug.

Overleveringen i byen kunne tidligere fortælle om branden: Karlen på gården havde om aftenen haft besøg af tjenestepigen fra nabogården, og mens han fulgte hende hjem, faldt en lygte ned i noget halm, så gården brændte. Overleveringen var altså kun en halv sandhed, og det siger lidt om, hvor meget man skal stole på sådanne fortællinger.

Afsnit III

Byens jord

Udskiftning generelt

Ordet udskiftning betyder, at bøndernes fællesskab om al jorden i byen blev udskiftet til det nuværende system: Hver gård sin egen jord, så bonden selv kunne bestemme afgrøder og tidspunkter for markarbejdet. Denne udskiftning fandt sted i de fleste landsbyer i det sidste tiår af 1700-tallet.

Bønderne blev dog ikke straks selvejere, de fortsatte endnu nogle år som fæstere af gårdene.

Efter stavnsbåndets opløsning i 1788 (stavnsbånd: Bonden var stavnsbundet til den herregård, der ejede hans fæstegård), blev det mere og mere klart, at det var nødvendigt med en gennemgribende landbrugsreform.

Det gamle system betød, at ethvert markarbejde skulle vedtages i forvejen på bytinget og derefter påbegyndes af alle gårde samtidig. Det var nødvendigt, for bymarken var delt i et utal af smalle marker, der blev drevet på den måde, at rækkefølgen skiftede mellem gårdene. Hvor mange marker en gård havde ret til, afhang af gårdens hartkorn (størrelse).

Efter 1788 gav nye love adgang til udskiftning af en bymark, hvis blot en enkelt lodsejer i byen forlangte det, og over en årrække blev det nye system indført overalt.

Under ledelse af en landinspektør blev bymarken opmålt og vurderet efter ydeevne, og ud fra det blev der udarbejdet en såkaldt delingsplan, udregnet efter gårdenes hartkorn. I delingsplanen og på kortet fik hver gård et udskiftningsnummer, der ikke er identisk med matrikelnumrene fra 1688 og 1844.

For første gang blev der også lavet et detaljeret kort over byen og jorden (matrikelkort nr.1) med de mange nye skel tegnet ind.

I mindre landsbyer blev der lavet en såkaldt stjerneudskiftning, dvs. med byen som centrum blev skellene trukket udad fra byen i stjerneform, så hver gård lå i direkte forbindelse med den hovedlod, der nu kom til at tilhøre gården. Marker, der lå længere væk fra byen, kom ikke med i stjernen, men blev delt på anden vis efter bonitet og hartkorn. På den måde fik hver gård en hovedlod og tre-fire udmarkslodder, fordelt på lige så mange steder.

Flere ting forblev dog fælles, det var bl.a. smedjen, maltekøllen (øl), lergraven, grusgraven og i enkelte byer også tørveskær i en fælles mose (Gravlev).

Efterhånden som gårdene blev købt til selveje, blev flere af de mest indeklemte flyttet ud på gårdens hovedlod uden for byen til en langt bedre beliggenhed for jorden, men også til ensomhed i en tid med megen overtro.

Bymarkens udskiftning

Ændringen fra bymændenes jordfællesskab til hver gård sin jord (udskiftningen) tog sin begyndelse i Gravlev den 27. juli 1795. Da mødte en repræsentant fra Skærsø op i retten i Ebeltoft og ”begierte”, at retten udpegede fire uvildige mænd til at taksere og opmåle Gravlev bys jorder under ledelse af landinspektør Knud Krey.

Retten udpegede John Friderichsen i Albøge, John Laursen i Søby, Jens Glad i Knebel og Jørgen Hiulmand i Vrinnars. De fire mænd og landinspektøren må have været orienteret i forvejen, for allerede to dage senere mødte de op i Gravlev og påbegyndte arbejdet. Det varede fire dage og blev overvåget af samtlige bymænd.

Man kan forestille sig, at bymændene har været kritiske. Det var jo en fuldstændig ændring af hele deres liv og arbejde med jorden, og hver især har vel også forsøgt at få mest muligt ud af delingen, selvom de stadig var fæstere på gårdene (Skærsøs syv gårde blev først købt til selveje i 1808).

Åstedsforretningen blev godkendt af lodsejerne Skærsø, Rugård/Lyngsbækgård, der havde samme ejer, selvejer Søren Hansen i Gravlev (tidligere fæster under Søholt) og fire selvejere i Fuglslev, der havde et engareal ved åen sydvestligst i bymarken.

Efter at lodsejerne således havde godkendt taksering og opmåling, blev der den 14. september 1795 lavet en delingsplan, hvor hver gård nu fik anvist jord efter mængden af hartkorn til gården. Bymarkens forskellige boniteter skulle fordeles ligeligt, så hver gård fik en lod af lerjorden i Havrevangen, en sandlod i Vesterhede og en eller flere englodder, men det vigtigste var hovedlodden.

Delingen blev en såkaldt stjerneudskiftning, så hver gård fik jord helt ind til gården. Med byen som centrum blev skellene trukket i stjerneform ud fra byen. Denne stjerne ses stadig tydeligt, idet den vestligste gård fik jord vest for byen, og derefter fik de efterfølgende gårde jord i en bue nord og øst for byen. Under opmålingen havde landinspektøren udfærdiget et kort (matrikelkort nr.1), hvor hver gårds nye markskel var tegnet ind. Adskillige af disse skel er stadig bevaret og ligger som lige linier fra byen til enden af markerne.

Ikke alle jorder blev ændret. Gårdenes tidligere tofter og enghaver skulle forblive, som de var før udskiftningen, og det er for os i dag en god rettesnor for gårdenes tidligere placering i byen. Heller ikke vejene ændredes, hvad der ellers skete mange steder, og det gamle, fælles rørskår i Stubbe Sø fortsatte også, det blev dog senere delt mellem gårdene. Byens fælles tørveskår i Lunds Mose nord for byen kunne også stadig benyttes af alle, men indehaveren (ny matrikel 6) måtte bruge mosen til græsning. Retten til hugst af træ til risgærder blev heller ikke ændret. Desværre nævnes det ikke, hvor denne hugst foregik.

Den 21. september 1795 blev delingsplanen fremlagt i retten, og lodsejerne skulle gøre indsigelse, hvis de ”derimod haver noget at erindre”. Ingen gjorde indsigelse, og alle erklærede sig ”med denne delingsplan at være fornøjede”, hvorefter sagen blev afsluttet.

Hermed var den største ændring i byens historie gennemført. Nu var det op til hver enkelt gårdmands evner og ansvar, om han på egen hånd kunne klare opgaverne på egen jord, men han stod også med en hidtil ukendt frihed, som dog først blev fuldkommen, da han senere blev selvejer.

Udskiftning 1795

Kortet viser de jordlodder, den enkelte gård fik tildelt efter delingsplanen. For at lette forståelsen, er markerne markeret med de nye, nuværende 1844 matrikel numre. De mange små englodder er desværre svære at markere tydeligt.

Marknavne 1688

Forud for matriklen 1688 blev der udarbejdet en markbog over opmålingen af markerne og med en hel del navne. Mange af disse marknavne kan desværre ikke stedfæstes i terrænet og er derfor ikke medtaget her. Det fremgår af kortet, at Gravlev bymark var opdelt i 7 vange (de er markeret som et tal med streg under), der så igen var opdelt i en mængde lange, smalle agre, der blev dyrket på skift af gårdene i byen. Det ses også, at de 7 vange ligger omkring byen, hvorimod de yderste marker har ligget hen som overdrev til græsning.

1. Worm Housigs Wang

1. Worm Housigs Ager
2. Peblis Holm (brun sand)
3. Gammel sted Ager

2. Wester Heede Wang

4. Domp Stykkerne (rød og hvid sand, slem flye sand)

3. Grouløf Mølle

5. Holmen
6. Møllesigs Klepper
7. Ved Knudsens Træ (en liden beck som kommer af en liden kilde på Grouløf marck)

4. Bierg Wangen

8. Engeschous Backen
9. Råbjerg Backen
10. Bag Biercke Moese
11. Udensigs Schou
12. På de lange backes Bierg
13. Under Brund Hoy
14. Trekils Bierg
15. Brendholl Ager

5. Haufren Wang

16. Artbjerg
17. Ørbechs Holm
18. Bøgholmen

6. Brunhoys Wang

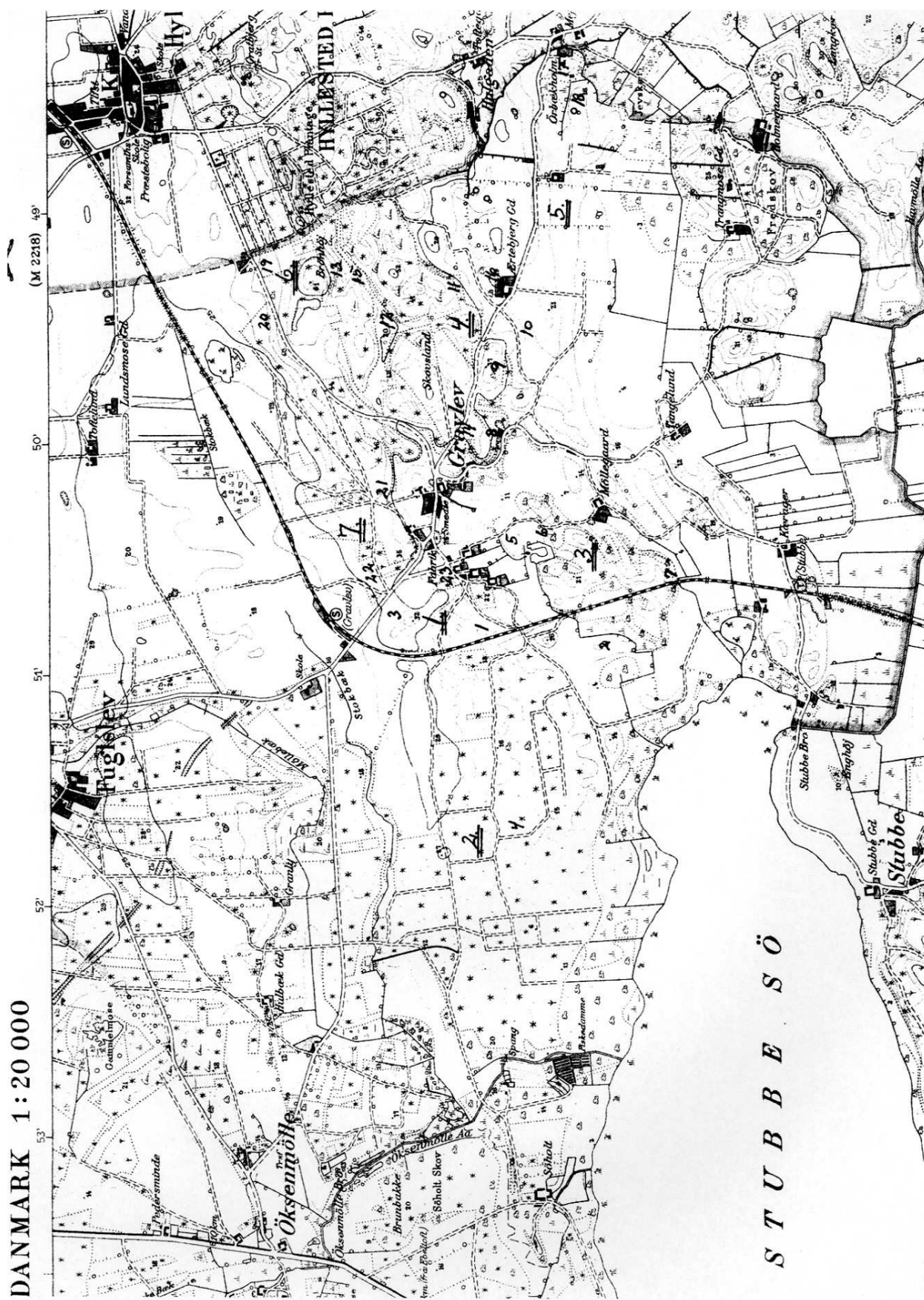
19. De yderste Klepper ved marcke skel

7. Kircke Støcks Wang

20. Det fald ofour brun Back
21. De agre norden Tofterne
22. Kircke Stente Agre
23. Gal Tofte

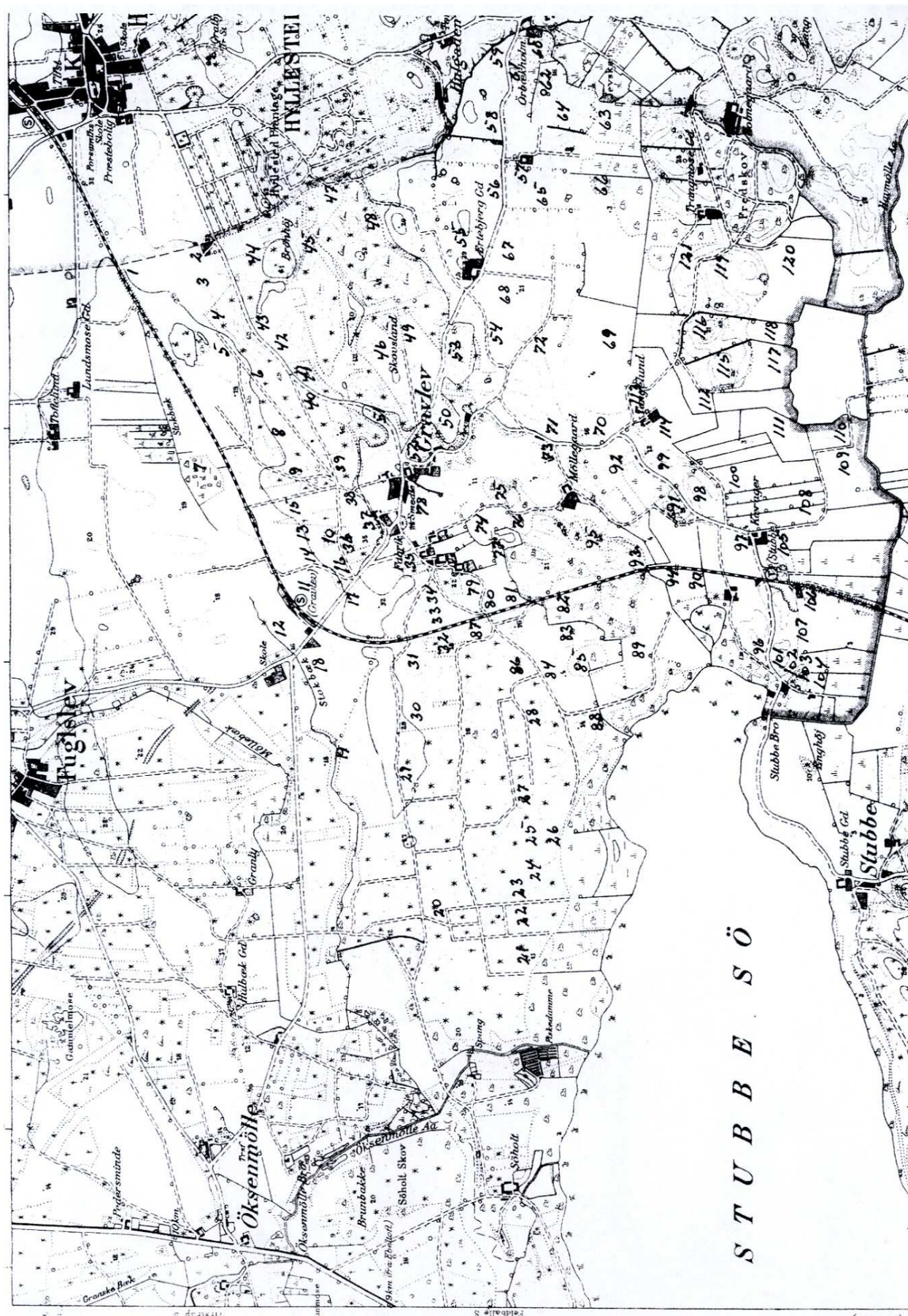
For at lette forståelsen, er der anvendt et nyere kort

DANMARK 1:20 000

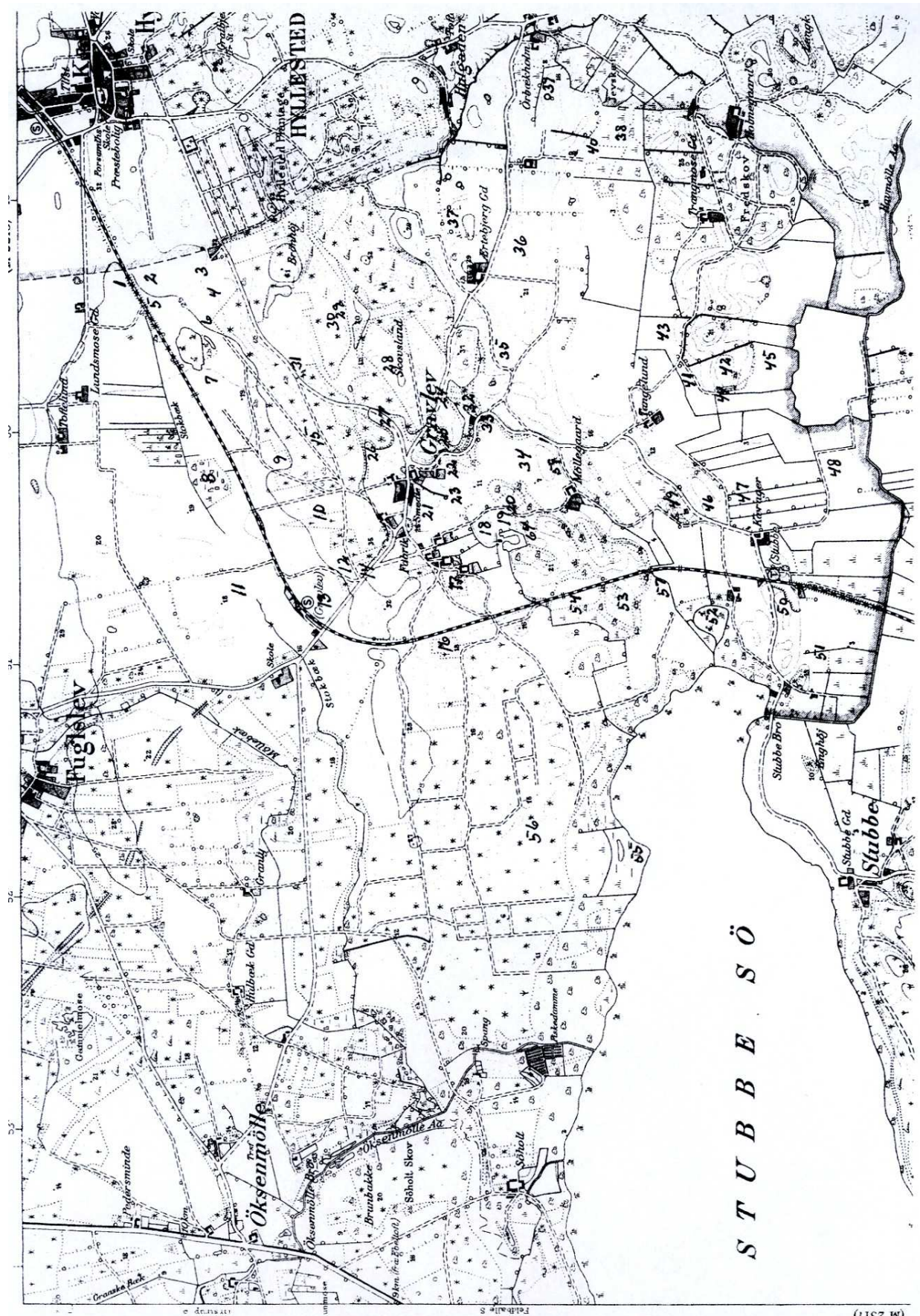
Marknavne 1795

1. Fuglslev Kirkejord
2. Skiel Agre
3. Eiden Åsen
4. Åsens Agre
5. Tronvad Ås
6. Banshoy Agre
7. Lunds Moese
8. Hennekier Agre
9. Tørvevei Agre
10. Wret Stykker
11. Kirkesig
12. Ermoese Gunger
13. Små Mål
14. Stomp Tofter
15. Tver Klep
16. Kivshoy Klep
17. Eiden Støk
18. Sive Agre
19. Stok Vang
20. Lange Agre
21. Tver Styk
22. Wester Heede
23. Dam Styk
24. Egesig Agre
25. Ørbæk Krog
26. Søre Kier
27. Lange Agre
28. Gammelsted Agre
29. Mellemvret Agre
30. Muur Styk
31. Hveds Huller
32. Hvalpsig Agre
33. Enhoy Agre
34. Balk Agre
35. Gammel Tofter
36. Raun Bak
37. Gammel Bierg
38. Oven Tofter
39. Hullersig Agre
40. Kulhul Klep
41. Banshoy Klep
42. Sæde Agre
43. Tronkos Agre
44. Brunhoy Klep
45. Brænd Huller
46. Skovsland
47. Skal Hullet
48. Bierg Skoven
49. Urtens Agre
50. Trekils Bierg
51. Lange Dal
52. Borre Bak
53. Birkemoese Bak
54. Birkemoese Agre
55. Sæd Agre
56. Elsig Agre
57. Hessel Agre
58. Gye Agre
59. Hørgårde Agre
60. Ørbæk Holm
61. Smede Klep
62. Holmen
63. Jevs Søre
64. Tørvevei Agre
65. Møllejorden
66. Mølle Kier
67. Hoysteen Agre
68. Store Agre
69. Tang Moesen
70. Skæderhoy Klep
71. Små Dams Agre
72. Råbjerg Klep
73. Mølle Holms Eng
74. Holmen
75. Javn Bakker
76. Steg Bakker
77. Raunsig
78. Hauge Bierg
79. Skade Bak
80. Skade Pold
81. Stove Kier
82. Fælles Hagerne
83. Peblings Holm
84. Gamle Ender
85. Peblings Moese
86. Mølbak Agre
87. Ormsig Agre
88. Woyerbush Kier
89. Bette Hagen
90. Heste Hagen
91. Møllens Lod
92. Helgenæs Moese
93. Knudsens Træ
94. Skaller
95. Sals Skoven
96. Møllens Agre
97. Høl Enge
98. Nåde Sigen
99. Små Wanger
100. Fælles Kieret
101. Wogens Lod
102. Stubbe Bak
103. Stubbe Krog
104. Smede Eng
105. Nebits Agre
106. Wester Eng
107. Fuglslev Lodder
108. Kierets Enge
109. Rumpens Enge
110. Lyse Eng
111. Nye Hevn
112. Herrens Hauge
113. Tangen
114. Kvæg Enge
115. Wester Hoved
116. Høye Klep
117. Haugeplummer Enge
118. Huule Eng
119. Huulveis Bakke
120. Balle
121. Trangs Heede

Nyere marknavne

1. Kinkelodden
2. Kokkelodden
3. Huslodden
4. Skanspjæld
5. Rasses Hul
6. Knokken
7. Tronholmen
8. Lunds Mose
9. Hønhullet
10. Spenslodden
11. Kiggelodden
12. Kirkestent
13. Kirkesig
14. Brugsbakken
15. Søholtvejen
16. Møllebakken
17. Skådbakken
18. Holmen
19. Holmens Mose
20. Krogeg
21. Haugebjerg
22. Holken
23. Enghaven
24. Vangebakken
25. Billebærbakken
26. Gråhule
27. Langdal
28. Skovsland
29. Den lange Bak
30. Marens Bak
31. Den grå Sten
32. Sandgraven
33. Pløjskers Hul
34. Dammen
35. Birkemose
36. Havrevangen
37. Fælleshullet
38. Gungerne
39. Bøgeholmen
40. Smedelodden
41. Herrens Have
42. Vesterhoved
43. Molbolodden
44. Strygepladsen
45. Havplummeret
46. Nådsig
47. Fælleskæret
48. Rumpen
49. Storebak
50. Møllens Bak
51. Vestereng
52. Bitte Sø
53. Rugård Bjerg
54. Fælleshaugerne
55. Piggen
56. Vesterhede
57. Møllebakken
58. Møllesigen
59. Svinerenden

Afsnit IV

Nyere tid

Nye fællesskaber

Både før og lige efter 2. Verdenskrig 1940-45 opstod der i byen et behov for fællesskab om flere ting. Ved at gå sammen om større ting kunne der blive råd til indkøb, man ellers ikke ville kunne magte alene.

Man stiftede en kvægavlsforening, hvor man indkøbte en såkaldt aktietyr fra en højtydende besætning for at forbedre mælkeydelsen hos de lokale køer. Også en hesteavlsforening med fælles hingst blev oprettet.

Da alle gårdene havde skov, og intet måtte gå til spilde, anskaffede man en fælles kvashugger for at lave optændingspinde til komfurer og kakkelovne. Kvaset var nok nødvendigt til optænding sammen med tørv, men var bestemt ikke elsket af konen i huset. Når ilden havde godt fat, kunne opståede gasarter sende en lang stråle af aske og kvas ud over gulvet. Kvashuggeren blev senere udskiftet med en større model på hjul og med valser, der trak kvaset ind til kniven. Den var langt mere effektiv og brugervenlig.

Man købte også en stor, fælles Ferm vaskemaskine med påbygget vrideanordning, der kunne vride en hel del vand af tøjet. Maskinen varmede dog ikke vandet, så de gamle gruekedler var stadig i brug, men den blev en god hjælp ved gårdenes storvask, der skulle planlægges i forvejen.

Efter 1945 vandt andelsfryserierne frem. I Gravlev blev et rum i brugsens udhus taget i brug til fryserum med opstillede bokse, hvor andelshaverne havde hele eller halve bokse efter behov.

Gennem en meget lang årrække havde gårdene i byen et særligt fællesskab, der vist var ukendt alle andre steder. Hver 14. dag udbetalte mejeriet mælkepenge for leveret mælk, og disse penge til hele byen blev så afhentet på mejeriet af det lokale medlem af mejeribestyrelsen. Om aftenen mødtes man på skift på de forskellige gårde og fik pengene udbetalt. Derefter var der socialt samvær, hvor mændene spillede kort i den ene stue, og kvinderne snakkede i den anden stue. Kaffen blev også indtaget i begge stuer. En dag begyndte mejeriet at indsætte mælkepengene på ejernes bankkonto, men i Gravlev ville man ikke snydes for disse aftener, så i mange år derefter mødtes byens folk stadig til ”mælkepenge” som sædvanligt, nu blot uden penge.

Der er ingen tvivl om, at disse fællesskaber var med til at give sammenhold og kontakt gårde og mennesker imellem. Det er senere blevet mere sporadisk, da de ting, man dengang var fælles om, nu er blevet hver mands eje uden brug for fællesskab.

Udvikling

Handel og håndværk har næppe spillet nogen større rolle i Gravlev. Ved folketællingen 1845 var der dog, foruden smeden og mølleren, flere personer, der befattede sig med lidt håndværk: to vævere, en træskomand, en kludesamler, en grøftegraver og en bødker. Murere og tømrere nævnes ikke, men der blev alligevel bygget nyt i byen.

Fra slutningen af 1800-tallet til et stykke ind i 1900-tallet blev der især bygget nye stuehuse til gårdene. De gamle, små og lave bindingsværkshuse blev erstattet af de nuværende rødstenshuse med fast tag og højere til loftet. Varmekilden forblev uændret – en kakkelovn i hver stue og et komfur i køkkenet – alle andre rum kunne ikke opvarmes, og vandet blev stadig hentet ved brønden i gården. Badeværelse kendtes ikke, og ”dasset” i et udhus var fremdeles godt nok.

Også mange staldbygninger blev forbedret. Det meste var billigt byggeri, hvor murene blev ”kasset” (støbt) op af en skønsm blandning af større og mindre sten og grus tilsat moderate mængder cement. Derefter blev murværket ”berappet” med cementpuds, der blev smidt igennem et sold, så muren fik en meget ru og grov overflade, der ikke skulle kalkes. De i omegnen ret almindelige bygninger af kløvede kampesten kom aldrig til Gravlev, de har sikkert været for dyre at opføre.

Gårdene var godt besat med tjenestefolk, for lønnen var lille, og der var ungdom nok at tage af, da de i realiteten ikke havde andre muligheder. Manden på gården lavede ikke ret meget selv, og det var almindeligt, at gårdmændene mødtes i smedjen hver formiddag for at snakke og ryge lang pibe.

Med oprettelsen af mejeri (1893) og slagteri (1903) blev gårdenes afsætning forbedret. Indtægterne var små, men udgifterne var mindre. For eksempel kunne det halvårslige overskud fra mejeriet fra syv-otte køer betale både karle- og pigeløn, der blev udbetalt den 1. maj og 1. november.

I begyndelsen af 1900-tallet vandt kunstgødningen frem, og selvom man i starten var meget forsigtig med mængden (man mente, det kunne svide afgrøderne), gav det efterhånden et større udbytte i marken. Også mekanikken vandt indpas, først med bedre harver og plove, senere med slåmaskiner og selvbindere, der helt afløste den gamle høstmetode med le. 1920 kom fremskridtet for alvor til byen med elektriciteten, først kun til lys i husene, men senere også til trækraft til de forskellige maskiner, der var kommet på markedet.

I 1936 opstod en ny virksomhed i byen. En mand fra Fuglslev, Jens Nielsen, havde et par år fremstillet cementmursten på en lille håndmaskine. I starten lavede han stenene på de forskellige byggepladser, men senere blev det permanent i grusgraven midt i Gravlev. I begyndelsen under et åbent halvtag, senere kom der bygninger og maskineri til, og produktionen blev udvidet til alle gængse betonvarer. Nedlagt 1995.

Udover de almindelige restriktioner og mangler mærkede Gravlev ikke så meget til krigen 1940-45. Tyske soldater sås ikke i byen, og først bagefter kom det frem, at der blev nedkastet våben fra luften i området ved Stubbe Sø, vistnok også med lokal medvirken ved modtagelsen. Den påbegyndte jernbane fra Gravlev Station til Tirstrup Flyveplads mærkedes mest ved, at ventesalen på stationen altid var fyldt med folk, der spillede hasard.

En dag rullede den første traktor ind i byen. Det blev begyndelsen til enden på det liv og den driftsform, der hidtil havde været på gårdene. Først forsvandt hestene, derefter karlene og pigerne, og tilbage sad nu mand og kone alene med børnene, godt nok med en traktor til hjælp, men også alene om arbejdet ude og inde.

Udviklingen, eller snarere afviklingen, fortsatte med malkekøernes forsvinden fra staldene. Med dem forsvandt også roerne og høet, så korn nu blev den altdominerende afgrøde på markerne. En nem afgrøde, der kunne klares maskinelt med lidt mandskab.

Afsnittet her har kun fortalt om gårdene i byen. Men hvad med husene? Ja – de mange huse på bykortet 1845 var som tidligere beskrevet næsten alle borte, og den håndfuld nye huse, der kom til, var aftægtshuse til gårdene, så husenes historie fylder minimalt i 1900-tallet.

Et tilbageblik over perioden 1688-1970 viser, at der ikke var nogen stor udvikling i byen. Kun en enkelt gård blev flyttet ud på marken. De øvrige gårde i periferien blev alle bygget på jord, der blev skilt ud fra de oprindelige ti gamle gårde.

Gennem hele den lange periode var landbruget det altdominerende erhverv i byen. I dag (2003) er det anderledes. Vel bliver en del af jorden stadig dyrket, men på de fleste gårde er indtægten fra jorden nu en biting, hvor nye ejere med andet erhverv køber gård i Gravlev, ikke for landbrugets skyld, men for at kunne bo midt i de naturskønne omgivelser, der fremover vil blive byens bedste aktiv.

En ny tid i en forandret by er allerede begyndt. Jeg vil undlade at spå om fremtiden.

